

KOMPARATIVNA ANALIZA HRVATSKIH DEMONOLOŠKIH PREDAJA U EUROPSKOM KONTEKSTU

Koprčina, Mihaela

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:889780>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**KOMPARATIVNA ANALIZA HRVATSKIH DEMONOLOŠKIH
PREDAJA U EUROPSKOM KONTEKTSTU**

MIHAELA KOPRČINA

SPLIT, 2023.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Mitovi, predaje i legende Hrvata

**KOMPARATIVNA ANALIZA HRVATSKIH DEMONOLOŠKIH
PREDAJA U EUROPSKOM KONTEKTSTU**

ZAVRŠNI RAD

Studentica:

Mihaela Koprčina

Mentor:

dr. sc. Nikola Sunara

Split, 2023. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Demonološke predaje.....	5
3. Bića iz demonoloških predaja	6
3.1 Vukodlaci	6
3.1.1 Definicija vukodlaka	6
3.1.2. Postanak vukodlaka u europskim predajama	8
3.1.3. Vjerovanja i predaje o vukodlacima u Europi.....	11
3.1.4. Vukodlaci u hrvatskoj tradiciji	15
3.1.5. Postanak vukodlaka prema hrvatskim predajama	19
3.2. Vampiri	23
3.2.1. Definicija vampira.....	23
3.2.2. Postanak vampira	24
3.2.3. Vjerovanja i predaje o vampirima u Europi	25
3.2.4. Vampiri u hrvatskoj tradiciji.....	28
3.2.5. Postanak vampira prema hrvatskim predajama.....	32
4. Zaključak.....	34

1. Uvod

Ljudska kultura od davnina prožeta je obiljem priča, legendi, mitova i bajki koje prenose vrijednosti, znanja i iskustva iz generacije u generaciju. Te priče čine temelj usmenih predaja i pisane književnosti, obogaćujući našu percepciju svijeta i oblikujući našu kolektivnu svijest. One su most između prošlosti i sadašnjosti, pružajući uvid u naše korijene i tradicije. Usmene predaje najstariji su oblik prijenosa znanja i priča među ljudima. Generacijama su se kazivale i prenosile usmenim putem, bez pisanog zapisa. Usmena predaja ima svoju posebnu snagu jer se priče oblikuju i prilagođavaju svakom kazivaču i slušatelju postajući tako živi entitet koji se neprestano mijenja i prilagođava vremenu i kontekstu. S druge strane, pisane predaje omogućuju trajno čuvanje priča i legendi. Kroz pisane knjige, časopise, romane i druge oblike bilježenja, priče se prenose na nove generacije i šire se svijetom. Pisane predaje pružaju stabilnost i trajnost omogućujući da priče ožive iznova kroz vjernu reprodukciju.

Usmene predaje vrsta su usmenih priča koje se prenose s vjerom u njihovu istinitost. Hibridne su formom s istaknutim umjetničkim, estetskim i životnim funkcijama. Sadržavaju konkretnu građu (povijesne i zemljopisne podatke, spomen istaknutih osoba, itd.), a prenose spoznaje i iskustva. Predaje građu najčešće uzimaju iz svoga okoliša u kojem najbolje funkcioniraju čuvajući obilježja lokalnoga na svim razinama, a tumače uzroke kulturnih i povijesnih pojava. Utemeljene su u narodnim običajima i vjerovanjima. Predaje se dijele na povijesne, etiološke, eshatološke, mitološke, demonološke i pričanja iz života.¹

Demonološke predaje bave se svijetom nadnaravnog i demonskog, a ujedno su i tema ovog završnog rada. Ove predaje obuhvaćaju priče o demonima, duhovima, natprirodnim bićima i njihovom utjecaju na ljude i svijet oko nas. Demonološke predaje imaju drevne korijene u različitim kulturama širom svijeta te pružaju uvid u ljudsku fascinaciju nadnaravnim i strah od njega. Ove predaje, s dubokim korijenima u povijesti i kulturi, reflektiraju našu vječnu potragu za razumijevanjem tajanstvenih aspekata svijeta u kojem živimo. U kontekstu Europe, brojne su i raznolike demonološke predaje. Od davnina priče o raznoraznim nadnaravnim bićima prenosile su se najčešće usmenim putem s ciljem zastrašivanja, odgajanja, prenošenje moralnih pouka ili kulturnih vrijednosti. Cilj je ovoga rada napraviti komparativnu analizu

¹Usp. Čubelić, Tvrtko. *Narodne pripovijetke*, Školska knjiga, Zagreb, 1963., str. 237; Bošković-Stulli, Maja. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Mladost, Zagreb, 1975., str. 11, 12, 128; Kekez, Josip. „Usmena književnost“. *Uvod u književnost*, urednici Z. Škreb i A. Stamać, 4. izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 184–186; Botica, Stipe. *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Vlastita naklada, Zagreb, 1995., str. 7–9; Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 435; Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 33.

predaja o demonološkim bićima u europskom kontekstu s posebnim naglaskom na vukodlake i vampire te na temelju toga donijeti neke zaključke.

Vukodlaci i vampiri ključni su likovi i simboli u europskom mitološkom i folklornom naslijeđu. Kroz rad, istražiti ćemo sličnosti i razlike u pričama, vjerovanjima i interpretacijama ovih demonoloških bića u različitim regijama Europe. Prvo ćemo predstaviti i komentirati različita vjerovanja u pojedinim dijelovima Europe i Hrvatskoj te predstaviti sliku pojedinih demonoloških bića te ćemo na taj način dobiti usporedbu hrvatskih predaja s europskim tradicijama kako bismo dobili cjelovitiju sliku raznolikosti demonoloških predaja.

2. Demonološke predaje

Pri klasifikaciji, demonološke predaje često se dovode u svezu s mitološkim predajama, pa čak nekada i s eshatološkim, ali moramo uzeti u obzir da se odnos među njima s vremenom mijenjao.² Dragić tvrdi kako razlika između ovih predaja postoji jer eshatološka bića ustaju iz groba kako bi ukazala na zločin počinjen na njima, dok su demonološka bića uvijek zla. Što se pak tiče mitskih bića, ona nisu uvijek nužno zla kao što je slučaj kod demonoloških bića.³ S druge strane, zanimljivo je primijetiti kako Ljiljana Marks ima drugačiji stav jer izjednačava mitske i demonološke predaje. Njena klasifikacija temelji se na odnosu stvarnoga i nadnaravnog te odnosu prema stilskim obilježjima forme. Prema tome, ona predaje klasificira kao: mitske ili demonološke predaje, povijesne i etiološke.⁴

Demonološke predaje prenose vjerovanja i interpretacije nadnaravnih pojava, ukazujući na utjecaj tih bića na svakodnevni život i iskustvo ljudi. Predaja o demonskim bićima s natprirodnim sposobnostima i snagama često uključuje prikazivanje tih entiteta u obliku ljudi ili životinja (često crne boje). Prema Dragiću ove predaje u svojoj biti sadrže osobni doticaj s nadnaravnim, demonskim, bićima kao što su: „vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare“ i sl.⁵ Zajedničko je svim demonološkim bićima pojavljivanje u kasnim noćnim satima i nanošenje zla ljudima. Njihova

² „Mitske predaje najčešće pripovijedaju o vilama, ali i o iznimnim povijesnim osobama kojima je narod pripisivao natprirodnu moć. Povijesne osobe o kojima najčešće pripovijedaju su Kraljević Marko, Sibirjanin Janko, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrija Šimić.“ (Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 429)

³ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 273.

⁴ Marks, Ljiljana. *Hrvatske narodne pripovijetke*. Riječ, Vinkovci, 1998., str. 6-7.

⁵ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 436.

aktivnost prestaje s javljanjem prvih pijetlova i dolaskom zore. Također, često su zabilježeni motiv u predajama *zle* ili *urokljive oči*. Razlozi za vjerovanja u nadnaravna bića mnogobrojni su. Botica primjećuje kako su demonološke predaje često fokusirane na pronalazak zaštitnog sredstva kojim se pojedinac može oduprijeti demonskom biću. Kao takve, postale su dio obrambenog mehanizma koji ljude štiti od zlonamjernih sila.⁶

Narod je neobjašnjive negativne pojave često objašnjavao postojanjem zlonamjernih natprirodnih bića i njihovim djelovanjem. Predaje o njima ponekad su služile kao moćno oružje za zastrašivanje, prijevaru i osobnu dobit. Ova duboko ukorijenjena duhovna uvjerenja, koja su prisutna ne samo u prošlosti, već i u suvremenom društvu, omogućuju određenim pojedincima da manipuliraju drugima. U demonološkim predajama, bića su često povezana s tajanstvenim i zlokobnim silama. Ona se smatraju nositeljima mračnih moći i često su izvor straha i opasnosti za ljude. Njihove nadnaravne sposobnosti mogu uključivati obmanjivanje, opsjedanje, prizivanje nevremena, izazivanje nesreća i dr. Ta se bića često manifestiraju na različite načine, od životinjskih oblika do nekih spiritualnih prikaza. Neki ih opisuju kao groteskne i zastrašujuće demone, dok drugi prikazuju njihovu privlačnost i manipulativne moći.

3. Bića iz demonoloških predaja

U ovom poglavlju detaljno će biti prikazani vukodlaci i vampiri kao bića iz demonoloških predaja koja u najvećoj mjeri okupiraju pažnju ljudi danas, kao i u prošlosti. Bit će riječi o načinima na koje su ih ljudi u različitim vremenima i u različitim dijelovima Europe i Hrvatske percipirali kao i o načinima na koje su nastajali i djelovali u kontekstu demonoloških predaja.

3.1 Vukodlaci

3.1.1 Definicija vukodlaka

Kada čujemo riječ vukodlak, posjedujemo vlastitu predodžbu nadnaravnog bića koje ima mogućnost pretvorbe u vuka za vrijeme punoga mjeseca. Ona je ponajviše oblikovana utjecajem filmske industrije i koja je dovela do generalizirane slike ovog bića. Kroz stoljeća, napose 20. i 21., književnost, filmovi, televizija i drugi mediji imali su moćan utjecaj na način na koji su ljudi percipirali i doživljavali vukodlake. Luka Šešo navodi kako se kod Slovenaca

⁶ Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013., str. 390.

naziva *volkodlak*, u Čeha *vlkodlak*, i u Poljaka *wilkolak*, ali kod svih se odnosi na čovjeka koji se može pretvoriti u vuka.⁷ U različitim krajevima u Hrvatskoj česti su također nazivi *kudlaci* i *kodlaci*. U svojoj knjizi, Šešo koristi tumačenje Irene Benyovsky koje sugerira da postoji dvostruko etimološko objašnjenje za riječ *vukodlak*.⁸ Prema prvom tumačenju, vukodlak je biće koje nosi kožu ili odjeću sličnu vučjoj koži, dok se drugo tumačenje povezuje s riječju *dlaka* te čak s grčkom riječi *lakos*, koja znači *koža* ili *krpa*. Benyovski navodi vjerovanje prema kojem duša koja umre pod prokletstvom vukodlaka osuđena da se vrati kao vampir. Pogotovo jer pojam *vampir* početno se upotrebljavao za bića vučjeg oblika. Često je dolazilo do pogrešnog tumačenja pojmovi jer ova dva pojma su gotovo pa sinonimi.⁹ Do različitih definicija i predodžbi dolazi kod Slavena i nakon srednjeg vijeka s obzirom da vukodlak gubi svoje animalističke osobine, odnosno pretvaranja u vuka, pa stoga mu ostaju osobine žeđi za krvlju i nanošenje zla – upravo iste osobine koje oblikuju vampira zbog čega se vukodlak stopio s vampirom.¹⁰ Danas je nezamislivo i neobično uspoređivati vukodlaka s vampirom s obzirom na veliki opus o vampirima, poznate vampirske historije, a pogotovo zbog nezaboravnih priča o ugladenom grofu Drakuli kojeg bi bilo bizarno usporediti u bilo kojem aspektu s jednim vukodlakom. Upravo zbog te činjenice, što danas imamo potpuno različitu sliku o vukodlaku, teško nam je zamisliti da su vukodlaci imali potpuno drugačije značenje i izgled. Upravo zbog mijenjanja opsega pojma *vukodlak* kroz stoljeća različito se gledalo na to nadnaravno biće. Dragić nam donosi svoju definiciju prema kojoj vukodlaci su mrtvaci „koji su se zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba.“¹¹ Različiti izvori navode kako su upravo ti mrtvaci ustajali naduti. Slažući se s njima Dragić tvrdi ako su ljudi koji su postali vukodlacima za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu onda kao mješine ispunjene vodom.¹² Plas u svom znanstvenom članku navodi kako se vukodlak javlja kao inkarnacija duše, najčešće kod Grka, Germanaca, Kelta, ali i Srba zbog argumenata kao što su „da vampir, mrtvo telo koje je ustalo iz groba, ili duša mrtvoga koja se ponovno inkarnirala, ne naziva se bez razloga vukodlak.“¹³ Nadalje, u Crnoj Gori i Hercegovini vampire nazivaju vukovima, a u Kućima u Crnoj Gori vjeruje se da svaki vampir na neko vrijeme mora se

⁷ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 41.

⁸ Isto, str. 42.

⁹ Benyovski, Irena. „Vampiri u dubrovačkim selima u 18. stoljeću“. *Otium* 4, br. 1-2, 1996. str. 119-120

¹⁰ Isto, str. 43.

¹¹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 439.

¹² Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 440.

¹³ Plas, Pieter. „Vukovi i smrt: tanatološko značenje vuka u tradicijskoj kulturi zapadnojužnoslavenskog područja“. *Narodna umjetnost*, vol. 47, br. 2, 2010., str. 82.

pretvoriti u vuka. Ova činjenica proizlazi iz popularnog vjerovanja da se vampiri boje vukodlaka s obzirom da vukodlaci najčešće rastrgaju vampire. Plas na kraju donosi zaključak da iako su se ova dva termina stopila zbog mnogobrojnih činjenica i na temelju njih to izjednačenje izgleda prihvatljivo, dosta je ograničavajuće i stoga se ne može smatrati etnografskom činjenicom.¹⁴

Osim što se vukodlak izjednačava s vampirom, također se izjednačava i sa *strigonom*, odnosno vješcem. Razlog tomu je što su se vješci mogli preobraziti u životinje, najčešće vukove.

3.1.2. Postanak vukodlaka u europskim predajama

Prema nekim predajama, koje Senn spominje, postanak vukodlaka povezan je s posebno važnim kršćanskim datumima poput Badnje večeri, Božića ili Uskrsa. Vjeruje se da su takvi vukodlaci naročito moćni i opasni jer njihova transformacija dobiva dodatnu snagu tijekom tih važnih vjerskih blagdana.¹⁵ Povezanost seksualnih restrikcija s vukodlacima tijekom ovih blagdana, nastavlja isti autor, naglašava važnost čistoće i duhovne discipline u kršćanskim obredima. Kanonski propisi koji određuju apstinenciju od seksualnih odnosa na Božić, Uskrs i Pedeseticu ukazuju na važnost suzdržavanja i odricanja kako bi se očuvala duhovna čistoća. Vjeruje se da nepoštivanje ovih restrikcija, Senn navodi, može dovesti do prokletstva i deformiteta, odnosno do *životinjskog karaktera* kod djece koja su začeta ili rođena tijekom ovih blagdana. Žrtva će biti prokleta primjerice *vučjim ušima*, *vučjom glavom* ili će imati leđni čvor te će dijete pratiti loša i zla sreća. Neke predaje opisuju da su djeca koja su začeta na Badnju večer ili Uskrs, ili rođena na Uskrs, postala vukodlacima.¹⁶ Uz vukodlake, također se spominju i druga mitska bića poput vještica i vampira koji se javljaju tijekom tih razdoblja.

Osim začeca na ove blagdane, veliku ulogu su igrali i utjecaji Mjeseca ili određeni rituali. Vjerovanje u *linkatropiju*¹⁷ bilo je duboko ukorijenjeno u tradiciju i vjerovanje tog doba. Međutim, unatoč sveprisutnoj vjeri u vukodlake, prema Davidsonu i Caninu nema zapisa koji bi potvrdili da se *linkatropija* može prenijeti putem ugriza ili fizičkog napada, kao što se često prikazuje u suvremenim pričama i filmovima.¹⁸ Oni navode da im nije poznato da je u razdoblju

¹⁴ Isto, str. 86.

¹⁵ Senn, Harry. „Romanian Werewolves: Seasons, Ritual, Cycles“. *Folklore*, 1982, Vol. 93, No. 2 (1982.), str. 206.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Vjerovanje prema kojem se ljudi mogu pretvoriti u vuka.

¹⁸ Davidson, Jane; Canino, Bob. „Wolves, Witches and Werewolves: Lycanthropy and Witchcraft from 1423 to 1700“. *Journal of the Fantastic in the Arts*, vol. 2, no. 4 (8), 1990., str. 57.

od 15. do 17. stoljeća zabilježen nadnaravan način ubijanja vukodlaka niti srebreni metci koji se često spominju danas kada se priča o vukodlacima. Ljudi su iskušavali različite metode i amajlice, poput svetih predmeta i biljaka u nadi da će se zaštititi od vukodlaka, ali njihova učinkovitost ostaje upitna. Spominju kako se u Srbiji, Bugarskoj, Sloveniji i Češkoj pojavljuju vukodlaci koji *proždiru mjesec* jer vole tamu. U Rumunjskoj, takozvani *pricolici* koji su također proždirali mjesec. Uz to, Senn navodi kako postoje i talijanske predaje o budućem vukodlaku koji je začet tijekom mladog Mjeseca ili pod punim Mjesecom tijekom određenih radnih dana ljeti ili koji se budi za vrijeme punog Mjeseca, kao što opisuju još mnogobrojne europske predaje.¹⁹ Na jugu Francuske zabilježeno je vjerovanje u postojanje likantropa - ljudi koji su sudbinom predodređeni da se za vrijeme punog mjeseca pretvaraju u vukove. Prema predajama, u tim noćima te ljude obuzme neodoljiva želja za trčanjem. Oni napuštaju svoje krevete, hrabro preskaču kroz prozore i kreću prema fontanama. Kada se okupaju, izranjaju prekriveni gustim krznom te hodaju na sve četiri šape, tumarajući poljima, livadama, šumama i selima, spremni napasti svaku zvijer ili čovjeka koji im se nađe na putu. Kako se zora bliži, vraćaju se izvoru, uranjaju u njega i gube svoj krzneni zaštitni sloj ponovno preuzimajući oblik svoje ljudske prirode.²⁰ Moć da se postane vukodlakom stječe se pijenjem vode koja se taloži u tragu stopala koji je vuk ostavio u glini.²¹

Prema jednoj poljskoj priči, postoji vjerovanje da ako vještica²² stavi pojas od ljudske kože na prag kuće u kojoj se slavi vjenčanje ako preko njega prijeđu mladenka, mladoženja,

¹⁹ Senn, Harry. „Romanian Werewolves: Seasons, Ritual, Cycles“. *Folklore*, 1982, Vol. 93, No. 2 (1982.), str. 206.

²⁰ Baring-Gould, Sabine. *The Book of Werewolves: Being an Account of a Terrible Superstition*. Elder & Co, London, 1865., str. 105.

²¹ Isto, str. 115.

²² Vještice su, Dragić navodi, sklopile pakt s đavolom putem ugovora kojeg su potvrdile svojom krvlju. Ovaj ugovor implicirao je da bi žena prodala svoju dušu đavlu, dok bi zauzvrat dobila nadnaravne sposobnosti (Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 437.). Vještice zamišljamo kao osobe koje jašu na metlama s grbom na leđima i izrazito dugim nosom. Prema predajama, vještice su mogle ulaziti kroz ključanice, općile su s đavlom, bavile se uznemirujućim djelima poput konzumiranja dječje krvi, organizirale tajne sastanke, izrađivale masti za čarobne napitke za poticanje ljubavi te su povezivane s izazivanjem bolesti, ludila i gušenja tijekom sna. Prva dokumentirana vještica spaljena je 1275. godine u Tuluzu, dok je posljednja takva egzekucija zabilježena 1793. godine u Posanju (Isto.). Slično kao i kod ostalih demonoloških bića, za djecu koja se rode u košuljicama (placenti) smatralo se da će postati vješticom: „Govorilo se prije da bi, kad bi se dijete rodilo u košuljici (a za takvu su djecu govorili da su vještice), babica uzela vile (oveći štap s tri zupca za kupljenje i nošenje trave) i metnula na rame govoreći: 'Nije vila, ni vištica, već je prava kršćanica!' I to bi ponavljala tri puta“ (Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 82.). U hrvatskoj tradicijskoj kulturi, Dragić ističe, vještice su također opisivane kao osobe sa zlim očima, zlim srcem te đavolskom dušom. Često su se okupljale na određenim mjestima u sumrak ili u ponoć kako bi dijelile priče o svojim zlodelimima i planirale buduće zle postupke. Prema vjerovanju, vještice su koristile svoju moć kako bi proklinjale ljude i donosile nesreću (Isto.). Nazivane su još *štrigama*, *babama* i *morama*.

More na djevojke koje su se povještice. Moru možemo najbolje opisati kroz sljedeću predaju koju nam donosi Dragić: „Mora je cura zle krvi, željna mlade krvi. Kad ne more da se mladosti drukčije dočepa, tare i mori mladost pri spavanju. Voli mladu mušku krv nego žensku. Muško mori od želje, a žensko od zavisti. Pričalo se da

djeveruše ili kumovi, pretvorit će se u vukove. No, nakon tri godine, vještica će ih prekriti kožom s dlakama okrenutim prema van i tada će odmah povratiti svoj prirodni oblik. Jednom je, pripovijeda se, vještica slučajno stavila premali pojas na mladoženju, tako da mu je rep ostao nepokriven pa je on ponovno preuzeo svoj ljudski oblik, ali je zadržao rep.²³ Također postoje mnogi ritualni obredi kako postati vukodlak, prvi primjer pronalazimo u Rusiji²⁴:

Tko želi postati oborot, neka potraži u šumi posječeno drvo; neka ga zabode malim bakrenim nožem i hoda oko drveta, ponavljajući sljedeću čaroliju:—

*Na moru, na oceanu, na otoku, na Bujanu,
Na praznom pašnjaku mjesec blista, na jasenu leži
U zelenoj šumi, u sumornoj dolini.
Prema stoci luta čupavi vuk.
Rogato govedo traži njegove oštre bijele očnjake;
Ali vuk u šumu ne ulazi,
Ali vuk ne zaranja u sjenovitu dolinu,
Mjesec, mjesec, mjesec zlatorogi,
Obrazi let metaka, otupi noževe lovaca,
Polomite pastire batine,
Baci divlji strah na svu stoku,
Na ljude, na sve što gmiže,
Da ne uhvate sivog vuka,
Da mu ne razderu toplu kožu
Moja riječ veže, veže više od sna,*

se nekog momka dovezala mora. Svaku noć dok on zaspi, ona pritisni. Nit je mogo čim krenuti, nit glasa dati. Kaziva ćaci, kaziva materi, svejedno. Snažan je bio, al opet nije je mogo nikako uvatit. Pane mu na pamet, da ode u crkvu, nožem ustruže malo klačarde s Gospina oltara, metne u karticu, zašije u krpu i metne na se. Nikad više nije došla. Niko mu to nije virova, al se od tad uvik pričalo o tome“ (Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 438.). Uglavnom, Hrvati su morama prozivali cure koje se nisu nikada udale, udovice ili stare cure za koje se govorilo da bi znale napasti čovjeka u snu (Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 98.). Također se vjerovalo da je mora netko iz susjedstva, tko poznaje žrtvu i nema pozitivno mišljenje o njoj: „Obično se misli da ti je to neko iz susidstva, neki poznanik koji loše misli o tebi. Ne mora on to namjerno radit, gušit te i to, može to bit i da on ništa isto ne zna. Uglavnom to bude tako“ (Isto, str. 99.). Ljudi su se od mora pokušavali braniti na različite načine. Neki su vjerovali da će moru sutradan prepoznati kao je pri noćnom napadu na neki način ozlijede, a drugi su smatrali da je mora djevojka ili žena koja sutradan prva dođe nešto posuditi (npr. sol ili šećer) od osobe koju je te noći napastovala (Usp. Jureta, Ante. "Demonska bića u Zagori." *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017.).

²³ Isto, str. 116.

²⁴ Isto, str. 117.

Obvezujući više od obećanja heroja!

*Zatim triput preskoči stablo i pobjegne u šumu, pretvoren u vuka.*²⁵

3.1.3. Vjerovanja i predaje o vukodlacima u Europi

Vjerovanje u vukodlake nije samo europski fenomen, već se susreće diljem svijeta. U Europi takva vjerovanja uzela su maha tijekom srednjeg vijeka jer je postojalo mnogo različitih verzija narodnih predaja o ovom nadnaravnom biću, ovisno o zemlji ili regiji u Europi. Naravno, većina narodnih predaja ima osnovu oko koje se slaže, da je vukodlak izgledao jako slično pravom vuku, osim nekih odudaranja poput posjedovanja ljudskih očiju, nedostatak repa te sposobnosti govorenja ljudskim glasom i slično. Vukovi su bili rašireni grabežljivci diljem Europe u prošlosti, a njihovi napadi na stoku bili su česti. U kombinaciji s misterioznom smrću lokalnih ljudi, to je potaknulo razmišljanje o postojanju nečega što je jače od običnog vuka. Ta ideja s vremenom prerasla je u predaju o vukodlacima. Vjerovanje u vukodlake, ljudska bića koja su se preobrazila u vukove ili imala sposobnost mijenjanja izgleda, prisutno je u mnogim kulturama diljem svijeta. Međutim, u Europi su predaje o vukodlacima posebno bile izražene tijekom srednjeg vijeka i ranog novog vijeka.²⁶ U tom razdoblju, brojni zapisi iz srednjovjekovnih sudskih postupaka i dokumenti svjedoče o optužbama protiv ljudi koji su navodno bili vukodlaci. Optužbe su često bile rezultat straha, pogrešnog tumačenja ili

²⁵ *He who desires to become an oborot, let him seek in the forest a hewn-down tree; let him stab it with a small copper knife, and walk round the tree, repeating the following incantation:*

*On the sea, on the ocean, on the island, on Bujan,
On the empty pasture gleams the moon, on an ashstock lying
In a green wood, in a gloomy vale.
Toward the stock wandereth a shaggy wolf.
Horned cattle seeking for his sharp white fangs;
But the wolf enters not the forest,
But the wolf dives not into the shadowy vale,
Moon, moon, gold-horned moon,
Cheek the flight of bullets, blunt the hunters' knives,
Break the shepherds' cudgels,
Cast wild fear upon all cattle,
On men, on all creeping things,
That they may not catch the grey wolf,
That they may not rend his warm skin
My word is binding, more binding than sleep,
More binding than the promise of a hero!*

Then he springs thrice over the tree and runs into the forest, transformed into a wolf.

²⁶ CMHypno. *Exemplore*, 31. srpnja 2022., URL: <https://exemplore.com/cryptids/werewolves-in-Europe> (17. 7. 2023.)

praznovjerja, a optuženi su obično podvrgavani suđenju i mučenju.²⁷ Vjerovanje u postojanje vukodlaka smatrano je ozbiljnim zločinom i krivovjerjem, a osuđeni bi često bili pogubljeni. Predaje o vukodlacima imaju razne varijacije i lokalne interpretacije diljem Europe. Kaliff i Oestigaard ističu kako je vjerovanje u vukodlake doživjelo svoj vrhunac u 17. stoljeću, a polako je gubilo svoju popularnost tijekom 18. stoljeća.²⁸ Danas se legende o vukodlacima smatraju folklorom i dijelom kulturnog nasljeđa prošlih vremena.

Slika straha i užasa koju je stvorio vuk, a potom i vukodlak, pojačala je intenzitet popularnih zabluda tog vremena. Kao što je već rečeno, diljem Europe narodi su krivili natprirodna bića za sve što im je bilo neobjašnjivo pa se tako u 16. stoljeću javljaju različite predaje o *vukodlacima* koji imaju poriv za ljudskom krvi i mesom. S obzirom da je narod tada vjerovao da su vukodlaci bića koja napadaju stoku i ljude, vrlo brzo slučajeve neobjašnjive smrti stoke, kanibalizma, nestale djece, žena i muškaraca počeli su opravdavati napadom vukodlaka. Tako jedan od zanimljivijih i poznatijih slučajeva je onaj u pokrajini Bedburg u Njemačkoj. Prema predajama, poljoprivrednici iz Bedburga bi sve češće na svojim poljima pronalazili mrtvu stoku što je vrlo brzo počela biti svakodnevnica. Farmeri su zaključili da su vukovi krivci za to, ali situacija je vrlo brzo eskalirala kada su djeca počela nestajati, a mlade žene su se gubile s glavnih cesta oko Bedburga. Među narodom zavladao je strah i histerija pa su krenuli u potragu za krivcem u šumu. Uхватili su, kako navodi Mahnke, vuka koji se ispred njih, kako oni tvrde, transformirao u čovjeka.²⁹

*Stubbe je priznao da je "opaki demon sa željom za zlom i uništenjem" i priznao je da je "sklon krvi i okrutnosti." Da bi zadovoljio tu žeđ, Vrag mu je dao čarobni pojas od vučje kože. Stavljajući ga, tvrdio je, transformirao bi ga u monstruozi oblik vuka.*³⁰

Iako je nakon provedenog istraživanja utvrđeno kako se radi o mentalno bolesnom čovjeku, narodu je tada bilo lakše povjerovati da je on stvarno bio vukodlak te su ga osudili i spalili. Kao što možemo zaključiti, vukodlaci su često u Europi bili objašnjenje za ubojstva, ubojice, kanibalizam ili nestanak osoba. Dodatno to potvrđuje i slučaj Marechal Giled de Rez koji je

²⁷ Isto.

²⁸ Kaliff, Andres; Oestigaard, Terje. *Werewolves, Warriors and Winter Sacrifices Unmasking Kivik and Indo-European Cosmology in Bronze Age Scandinavia*. Uppsala University, Uppsala, 2022.str., 9.

²⁹ Mahnke, Aaron. *The World of Lore*. Del Rey, New York, 2017., str. 110.

³⁰ *Stubbe admitted to being a "wicked fiend with the desire for wrong and destruction" and he acknowledged that he was "inclined to blood and cruelty." To sate that thirst, the Devil had given him a magical belt of wolf skin. Putting it on, he claimed, would transform him into the monstrous shape of a wolf.*

također bio serijski ubojica, ali je proglašen vukodlakom iako se nikad nije preobrazio u vuka ili bio osuđen.

Pojas koji su nosili vukodlaci u ljudskom obliku vrlo se često spominje u predajama o vukodlacima. Tako u svome članku de Blécourt tvrdi kako su pojas nosili vukodlaci dok su bili u ljudskom obliku te nakon što bi skinuli pojas, pretvorili bi se u vukodlaka.³¹

*(...) to se onda dogodilo i svi su legli na zemlju; ali djed se samo pretvarao da spava i malo je otvorio oči. Treći je pogledao oko sebe da vidi spava li onaj drugi, a kad je pomislio da spava, skinuo je pojas i postao vukodlak.*³²

*Jedan čovjek u blizini Steine imao je takav pojas, pa je jednom otišao ne zaključavši ga, po svom običaju. Njegov mladi sin je naišao na to i zakopčao stvar oko sebe. Istog trenutka postao je vukodlak. Imao je izgled hrpe slame od graška i teško je teturao poput zrna.*³³

Mnoštvo europskih predaja o vukodlacima spominju kako čovjeku u preobrazbi iz čovjeka u vukodlaka i obrnuto pomaže pojas, ali taj pojas mogao se dobiti samo sklapanjem pakta s đavlom. Predaja o nošenju vučjeg pojasa tako se proširila na mnoge narode i postala čin prerušavanja umjesto magične metamorfoze kao što nekoliko ispitanika koji su prepričavali svoje doživljaje s vukodlacima tvrde: „Postojao je čovjek koji se oblačio kao vukodlak kako bi strašio ljude.”³⁴, „Bio je to čovjek koji je nosio životinjsku kožu.”³⁵, „Vukodlaci su hodali na dvije noge(...)”.³⁶ Kasnije, mnogi narodi su se prerušavali u vukodlake u svrhu raznih običaja ili tradicija. Nadalje, u Francuskoj i Švicarskoj, postojala su brojna istraživanja fenomena vukodlaka. Pierre de l'Ancre, francuski ekspert za vještice, u svom djelu *Tableau del' inconstance des mauvais anges et demons* iz 1613. godine, posvetio je pažnju vukodlacima. Prema njegovim tumačenjima, vukodlaci su bili zapravo vještice koje su se namazale čarobnim

³¹ de Blécourt, Willem. "‘I Would Have Eaten You Too’: Werewolf Legends in the Flemish, Dutch and German Area". *Folklore*, vol. 118, no. 1, 2007, str., 23.

³² (...) *this then happened and everyone lay down on the on the ground; but the grandfather had only pretended to sleep and had opened his eyes a little bit. The third man had looked all around to see if the other were asleep and, when he thought they were, he had taken off a belt and had become a werewolf.*

³³ Kuhn, A.; Schwartz, W. *The Werewolf Belt* prema URL: <https://sites.pitt.edu/~dash/werewolf.html> (20. 7. 2023.). *A man in the vicinity of Steina had such a belt, and once he went away without locking it up, as was his custom. His young son came upon it and buckled the thing about himself. Instantly he became a werewolf. He had the appearance of a stack of pea straw and lumbered away heavily like a bear*

³⁴ *There used to be this guy here who dressed up as werewolf to frighten people.* (de Blécourt, Willem. "‘I Would Have Eaten You Too’: Werewolf Legends in the Flemish, Dutch and German Area". *Folklore*, vol. 118, no. 1, 2007, str. 34.)

³⁵ Isto: *It was a man dressed in an animal skin.*

³⁶ Isto: *Werewolves, they were the kind that walked on two legs.*

pomastima koje su dobile od Đavla. De l'Ancre je čak i opisao slučaj vukodlaka u svom djelu, posvetivši mu više od 150 stranica. Taj konkretan slučaj vukodlaka bio je Jean Grenier, koji je 1603. godine bio suđen i protjeran od strane parlamenta u Bordeaux te je smješten u samostan. Grenier je tvrdio da je dio skupine od devet vukodlaka koji love u sumrak i pred zoru i da žudi za mesom male djece. Nakon ispitivanja, sud je naredio da se Grenier strogo zatvori u franjevački samostan bez mogućnosti bijega s obzirom da su ga prije toga pogrešno osudili kao vukodlaka.³⁷ U slučaju Gillesa Garniera optužbe su bile izuzetno ozbiljne, ubojstvo djece i žena te hranjenje njihovim mesom. Bez odgovarajućih objašnjenja ili razumijevanja o pravim uzrocima ovih strašnih djela, ljudi su brzo usvojili postojanje vukodlaka kao objašnjenje. Ovaj slučaj još je jednom istaknuo koliko je ljudima bilo teško prihvatiti druga objašnjenja i koliko su se lako upuštali u predrasude i strahove, posebno kada su se suočili s nasilnim ili neobičnim događajima.

U kontinentalnoj Europi karakteristične su predaje da se vukodlaci pojavljuju kao *back riders*³⁸, odnosno da vukodlaci skoče nekome na leđa te začaraju osobu da ih nosi. U nizozemskoj regiji koja graniči s Rajnom i Njemačkom o ovoj vrsti vukodlaka govorilo se na sljedeći način³⁹:

*Reći ću ti nešto, Johne Rot. Otišao sam iz Lobitha u Didam usred noći. A dragi moj čovječe, nisam ništa posumnjao. A onda se začuo žamor iza mene, kao da se digao vjetar i nešto mi je doletjelo na potiljak. Mogla sam vidjeti šapu kako mi visi preko ramena, a znoj mi je tekao s vrata i ušiju. Nisam znala što da radim i mislila sam: Bože, što mi se događa? Onda sam stigao do crkve u Didamu, ispred stare crkve, i onda je on skočio s mene. Onda sam ga izgubila. Otišao sam kući sa strahom u cipelama. I, dragi moj, ja sam zbog toga osam dana bolestan i jadan.*⁴⁰

³⁷ Davidson, Jane; Canino, Bob. "Wolves, Witches and Werewolves: Lycanthropy and Witchcraft from 1423 to 1700". *Journal of the Fantastic in the Arts*, vol. 2, no. 4 (8), 1990, str., 62.

³⁸ de Blécourt, Willem. "'I Would Have Eaten You Too': Werewolf Legends in the Flemish, Dutch and German Area". *Folklore*, vol. 118, no. 1, 2007, str., 26.

³⁹ Isto.

⁴⁰ *I will tell you something, John Rot. I went from Lobith to Didam in the middle of the night. And my dear man, I didn't suspect anything. And then there was a murmur behind me, as if a wind arose, and something flew onto my nape. I could see the paw hanging over my shoulders and sweat ran from my neck and ears. I didn't know what to do, and thought: God, what's happening to me? Then I arrived at the church in Didam, in front of the old church, and then he jumped off me. Then I lost him. I went home with dread in my shoes. And, my dear man, I've been ill and miserable for eight days because of it.*

Fenomen jahača na leđima bio je poznati u Njemačkoj, ali nazivi su se razlikovali od regije do regije, npr. na jugu Njemačke vukodlak nikada nije postao dio svakodnevnog govora, stoga nije iznenađujuće što su vukodlaci nosili druga imena kao što su *Pudela*.⁴¹ Na sjeveroistoku Njemačke, vukodlaci, odnosno jahači, nazivani su *Aufhocker* što se moglo smatrati i nekom vrstom duha. Zanimljivo je da jahača kao suštinski regionalni oblik vukodlaka, de Blécourt tvrdi, i pretpostaviti da je u cijeloj Europi prisutan izvorni kanibalski ili barem mesožderski vukodlak, nije točno. Ostale figure koje jašu na leđima ljudi uglavnom su simbolički ekvivalent vukodlaka i predstavljaju granice rasprostranjenosti pojma vukodlaka kao jahača, a ne propadanje predaja o vukodlacima.⁴² Zasiurno do 20. stoljeća predaje o vukodlacima pokazivale su znakove slabljenja u nekim dijelovima Europe. Kao primjer, tradicija vukodlaka u Porajnju, koja je još uvijek bila živa u 19. stoljeću, gotova je izumrla u 20. stoljeću. U samo pojedinim područjima kao što su Oberbergen (istočno od Dortmunda) bilo je moguće zabilježiti nekoliko legendi o vukodlacima tijekom 20. stoljeća.⁴³

3.1.4. Vukodlaci u hrvatskoj tradiciji

Predaje o vukodlacima u Hrvatskoj opisuju to nadnaravno biće u različitim varijantama, ovisno o području nastanka, pa tako pronalazimo i različite nazive poput *vukozlak*, *ukodlak*, *kozlak*, *kudlak*, *kodlak*, *kudljak*...⁴⁴ U hrvatskoj tradiciji vukodlakom, kao i u europskoj, smatra se osoba koja se nakon smrti vraća transformirana u vukodlaka te kao takva čini zlo ili se želi iskupiti za svoje grijehе nakon 40 dana.⁴⁵ Odmah na samom početku, kada je riječ o tome što točno pojam vukodlaka znači za hrvatski narod, možemo vidjeti razlike u percepciji između europskih predaja te hrvatskih. Dok se u Europi vukodlaci opisuju kao ljudi koji se mogu transformirati u vukodlaka pomoću pojasa ili tijekom punog mjeseca i njihov izgled doista ima životinjske karakteristike, u Hrvatskoj slučaj nije isti. Dragić navodi vjerovanje da se vukodlak pojavljivao u obliku mješine, pa navodi:

Po silima je bilo razno razni priča da vukodlaci ulaze u torove, sišu krv životinjama, da sišu i ljudima. Za obranu je bija glogov kolac da probuši

⁴¹ de Blécourt, Willem. "‘I Would Have Eaten You Too’: Werewolf Legends in the Flemish, Dutch and German Area". *Folklore*, vol. 118, no. 1, 2007, str. 27.

⁴² Isto, str. 28.

⁴³ Isto, str. 32.

⁴⁴ Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str., 113.

⁴⁵ Isto.

mišinu da izduši. On nije u mušini ima ni kosti ni mesa... koju bi ženu nazvali višticom, a muškarca višcom, virovalo se da oni poslin smrti vraćaju ko duhovi vukodlaci.⁴⁶

Iako je u većini europskih predaja uobičajeno da se vukodlak pretvori isključivo u vuka, u Hrvatskoj može biti preobražen i u druge životinje.⁴⁷ Spominju se razne životinje, ali vrlo je zanimljivo kako se rijetko spominje da se može pretvoriti i u vuka:

Ukodlak se prikazuje u svakoj spodobi ljudskoj, životinjskoj, ka' pašče laje, ka' ovca bleji, nosi obišno pokrov priko ramena.⁴⁸

Vukodlaci se promeću u svašta, najobičnije u vola, a vještice u mačke. Vještice dolaze noću na čovjeka kao mačke te ga sišu, a drugi dan mu prsa nabreknu. Ako se vještica ili vukodlak pojave kao bijela životinja, nije zlo. No opasno je ako se pojavi kao crna životinja.⁴⁹

Osim pretvorbe u životinju, spominje se kako se vukodlak može pretvoriti u polu životinju s ljudskom glavom: *Vukodlak izgleda kao spodoba s glavom toga čovjeka koji je umro, a sve ostalo je bio bik.⁵⁰*

Dragić spominje kako je u hrvatskom narodu „snažno izražen kult pokojnika.“⁵¹ Narod je bdio nad pokojnima kako bi se spriječilo da preko njih prijeđe mačka ili pas. Ukoliko bi se to nenamjerno dogodilo, vjerovalo se da bi pokojnik nakon 40 dana izašao iz groba i izazvao strah među domaćinstvom i susjedima.⁵² Pa se tako vjerovalo da ako preko pokojnika prijeđe *mačketina*, pretvorit će se u vukodlaka:

Pokodlačilo bi se kad bi mriko mrca prišla mačketina. Kad bi priko njega prišla mačka, on bi ti po noći popija punu vučiju vode i kolko god puta

⁴⁶ Isto, str. 115.

⁴⁷ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 48.

⁴⁸ Isto, str. 49.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Isto, str. 50.

⁵¹ Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 113.

⁵² Isto.

*bi nadolija, on bi sve popija. Da se to ne bi dogodilo, valjalo ga je priteć, nać glogov kolac i probost ga na par mista na njemu. Tada bi bija siguran da neće postat vukodlak. Ako bi umakla maćka priko mrca, a gloga ne bi bilo, on bi ti oda po torovima, plašija živine i pija in krv.*⁵³

Različiti izvori pa tako i Šešo u svojoj knjizi tvrdi kako vukodlak najviše voli plašiti ljude, a voli se i potući s njima, dok su u europskim predajama vukodlaci dosta nasilnije i krvoločnije prikazani.⁵⁴ S obzirom da Šešo tvrdi kako je vrlo rijetko da su vukodlaci napadali ljude, te da je često čovjek bio jaći od samog vukodlaka, zanimljivo je istaknuti tu ogromnu razliku između percepcije europskog i hrvatskog vukodlaka. Tijekom povijesti, vjerovanja u nadnaravna bića često su se koristila kao sredstvo manipulacije, zastrašivanja i prijevare. Njihova svrha bila je postizanje različitih ciljeva uključujući stjecanje materijalne dobiti, izbjegavanje kazni za neprihvatljivo ponašanje ili povećanje društvenog statusa. Vjerovanja su tako duboko ukorijenjena u duhovni svjetonazor nekih pojedinaca da ih koriste kako bi manipulirali drugima i ostvarili svoje interese. Slično kao kod slućajava s vješćicama, neki ljudi u određenim mjestima unutar Hrvatske skloni su vjerovati da je vukodlak odgovoran za nesreću koja ih je zadesila.⁵⁵ Postoji intrigantna povezanost između vjerovanja u vukodlake, vile i druga nadnaravna bića i teških događajava kao što su ratovi, suše, gladi i smrti. Kada se suoće s takvim izazovima, Šešo navodi, ljudi često traže nešto izvan svog svakodnevnog iskustva, tražeći odgovore izvan vidokruga u kojem žive.⁵⁶ Tako imaju sklonost vjerovanju da su njihove nevolje uzrokovane nadnaravnim bićima. Smatra kako je interesantno da se ta vjerovanja ne vežu izravno uz osobe iz zajednice, poput slućajeva optužbi za vješćičarenje. Umjesto toga, nadnaravna bića poput vukodlaka, vila, mòre i vješćice percipiraju se kao nešto što dolazi izvan dosega, gotovo kao da iznenada iskoći iz tajanstvenog zakutka svijeta. Šešo zaključuje kako se ona pojavljuju kao *deus ex machina* u trenucima nevolje, kada ljudi traže izvanjske sile za objašnjenje svojih nedaća.⁵⁷ Jedna od zanimljivih karakteristika ovog vjerovanja je to što nadnaravna bića često dolaze na vidjelo nakon što su te loši događaji već zbili. Autor primjećuje da nakon neke katastrofe ili lošeg događajava ljudi povezuju nadnaravna bića s elementima okoline poput vjetra, šumskog

⁵³ Isto, str. 114.

⁵⁴ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vješćice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 50–51.

⁵⁵ Šešo, Luka. „Nadnaravna bića tradicijskih vjerovanja. Zašto još uvijek „postoje“?“. *Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 14. prosinca 2012. u Unešiću. Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest, Veleučilište u Šibeniku, Split, 2013. str. 234.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Isto.

lišća, crne mačke ili vihorom obješenih plahti koje se suše noću. Ti simbolični elementi postaju znakovi njihovog prisustva, potičući vjerovanje da se npr. vukodlak probudio, da vile šeću šumama, a mōra ili vještica koračaju selom. Ova složena povezanost između teških događaja i vjerovanja u nadnaravna bića može biti posljedica emocionalne nestabilnosti koje ljudi doživljavaju nakon kakvih trauma.⁵⁸ Osim rata, spominje se i povezanost epidemije kolere koja se dogodila za vrijeme velike ekonomske krize tijekom koje su brojni stanovnici emigrirali: *Danas više nema vukodlaka. Govorilo se to da je bilo od 1940. do 1945.*⁵⁹

*Ljudi počinju pričati o tome kada zapadnu u dugove ili im se dogodi kakvo zlo, poput ovog rata što se svima nama zbio. Tada smo u specifičnom okruženju koje nameće takve uvjete od kojih postajemo napeti, nervozni, sumljivi i ne možemo dati normalan odgovor zašto se nešto događa. I meni se, kad je ovaj rat bio, počelo pričinjavati da na mene, dok spavam, skače ona crna mačka – od koje se nisam mogao maknuti.*⁶⁰

U unutrašnjosti Dalmacije, vukodlaci su bili i sredstvo manipulacije. Iako je bilo poznato da su se vukodlaci pojavljivali u teškim životnim situacijama te da su psihički nestabilni ljudi najčešće i viđali vukodlake, pojedini su odlučili tu situaciju i iskoristiti. Tako su krali, varali i manipulirali s ljudima. Na tu situaciju utjecala je i ekonomska kriza, male mirovine i neimaština:

*Reću ti još jednu stvar. Prvo ti je bilo, kažu kodlak. Ovako: nije bilo posla, bilo puno naroda. Narod nije imao di zarađivat. Nije bilo posla, nije bilo tvornica, nije bilo ništa. Prodalo se tvornica, nije se imalo di radit. I onda se ljudi, obuci se u crno il bilo, i onda iz groblja, idi na groblje, i tako u šumi, na putu, prestraši te. I onda ljudi nisu smili igdje ić i onda kradi po selu. Kradi ovne il pršute, šta ja znam. E, zato je bilo tih vukodlaka.*⁶¹

Uključivanjem upravo psihičko nestabilnih ljudi u priču o vukodlacima, odnosno priču da noću po selu hodaju vukodlaci ili vile, priča se brzo širila i ljudi su se zatvarali u svoje kuće te nisu

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto, str. 235.

⁶⁰ Isto, str. 234.

⁶¹ Isto, str. 238.

izlazili. Na taj način lopovima je bilo vrlo jednostavno iskoristiti situaciju da ukradu nešto iz staja ili skladišta, jer nitko se ne bi usudio provjeriti što se događa. Pored ovoga, o vukodlacima i ostalim demonološkim bićima vrlo često se pričalo zbog rasonode, uz igru, kolo ili su pričali o tome za vrijeme dugih zimskih noći. Babić i Danilović donose Lovretićeve zapis običaja u Otoku prema kojem su mladići i djevojke za vrijeme pauza od rada pričali priče o demonološkim bićima. Tvrdi također kako su pojedini štovali ta bića, dok su drugi strahovali, pa su tako iz toga proizašle razne molitve i zakletve.⁶² Što se tiče kršćanstva, spominje kako u donjoneeretvanskom kraju vukodlak nije mogao ući u blagoslovljenu kuću:

(...) Stari Ramo ga je svalio dva puta i treći put kad ga je svalio, pobjegao je. Pobjegao je u kuću a vukozlak je trčao za njim. Kad je ušao u kuću, vukozlak nije smio ući u kuću zato što je bila blagoslovljena. Onda ga je kozlak zvao iza vrata, na guvnu je bio, na guvnu je bila jedna stožina.(...)⁶³

Dok prema zapisu Maje Bošković-Stulli postoji predaja koja govori o vukodlaku koji jaše na konju, te s konjem ulazi u sve kuće i čini štetu:

To se govorilo da se povukodlačija stari neki Babić. I onda su pričali da su ga javno viđali na bilom konju (Mila Mihaljević upada: "Na zelenom bome") i onda na konju bi u kuću ulazija, činija bi štrepete, tuka, mlatija bi po kući. Dovedi su popa, pop jedan nije moga ništa učiniti. Onda su doveli dvanaest popova⁶⁴ i zaklinjali ga i zatirali su ga u Jabuku planinu, okle Neretva naša izvire. I onda više se nije vratija.⁶⁵

3.1.5. Postanak vukodlaka prema hrvatskim predajama

Vukodlaci su u hrvatskim predajama nastajali na nekoliko načina. Jedan od najčešćih motiva jest onaj o prokletstvu koje je bilo bačeno na ljude. Vjeruje se da je prokletstvo moglo biti izrečeno od strane nekog moćnog čarobnjaka ili zlog duha nakon čega bi osoba postala

⁶² Babić, Vanda; Danilović, Danijela. „Demonološki zapisi i oblici u Zborniku za narodni običaj i običaje južnih Slavena (I)“. *Lingua Montenegrina*, god. VI/1, br. 11, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013., str. 262.

⁶³ Bošković-Stulli prema Vekić, Denis. *Poetika mitskih i demonoloških predaja donjoneeretvanskoga kraja*, doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016., str. 202–203.

⁶⁴ Vjerovalo se u moć broja dvanaest.

⁶⁵ Bošković-Stulli prema Vekić, Denis. *Poetika mitskih i demonoloških predaja donjoneeretvanskoga kraja*, doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016., str. 204.

vukodlakom. Babić i Danilović tvrde kako su još od srednjeg vijeka postojali različiti načini kako su vukodlaci nastajali među kojima je upravo taj da su smatrali vukodlaka čovjekom koji se putem magije ili nekog nadnaravnog postupka pretvara u vuka.⁶⁶ Iste autorice prikazuju vjerovanje koje kaže da se čovjek može pretvoriti u vukodlaka tek nakon četrdeset dana. Također ističu kako religija igra veliku ulogu pa je velik broj predaja prema kojim se pripadnik kršćanskog i turskog naroda može transformirati u vukodlaka, odnosno različite predaje tvrde kako samo pripadnici određene vjere se mogu povukodlačiti.⁶⁷ Sličnu takvu predaju zabilježio je i Ardalić:

Pravoslavni se ne vukodlači nikakav, man da bi koji lemeš s polja ukrao; za toga drže da će se za neko vrijeme dignuti i za nogom lemeš vući. Tako da su neke trevljivali, koji su prebacili pro ramena pokrov, a za nogom im zvoni lemeš. Nego da se pravoslavni očajaju, vjeruje se, t. j. u grobu mogu stati, koliko hoće, a tijelo se ne raspane. Kod katolika toga nema, nego oni se dižu, protiv čega ga nose (najviše Boduli) zapise oko vrata, plaćaju neke mise, kosijere vinogradske u torbi nose, kad kuda obnoć putuju, a i štap od trna crnog protiv vukodlaka da je, kažu, dobar.⁶⁸

U Osiku u Lici, navode Babić i Danilović, zabilježeno je vjerovanje da je moguće postati vukodlakom čak i dolaskom u dodir s krvlju vukodlaka. Kako bi se zaštitili od ovog mogućeg scenarija, svećenici su se prilikom obreda ubijanja vukodlaka oblačili u bikovu kožu.⁶⁹ U Kotarima je Zorić zapisao da je vukodlak povezan s vragom jer navodno uzrokuje neizlječive bolesti i smrti, a povezanost vruga i vukodlaka očigledna je i u vjerovanjima koje je Ivanišević zabilježio u Poljicama da Sotona iz groba uzima kožu mrtvaca, koju zatim napuše poput balona, odnese u crkvu i pokuša je probuši – ako se ne probuši, osoba postaje vukodlak.⁷⁰ Plas prenosi Deželićev zapis kako je Ivanić Gradu postojalo vjerovanje da se dijete koje je umrlo nekršteno ili je nerođeno pokopano s majkom pretvori u vukodlaka tako da „nareste veliko kao vuk i

⁶⁶ Babić, Vanda; Danilović, Danijela. „Demonološki zapisi i oblici u Zborniku za narodni običaj i običaje južnih Slavena (I)“. *Lingua Montenegrina*, god. VI/1, br. 11, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013., str. 259.

⁶⁷ Isto, str. 277.

⁶⁸ Ardalić, Vladimir. *Bukovica: narodni život i običaji*. Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Zagreb, 2010. 269.

⁶⁹ Babić, Vanda; Danilović, Danijela. „Demonološki zapisi i oblici u Zborniku za narodni običaj i običaje južnih Slavena (I)“. *Lingua Montenegrina*, god. VI/1, br. 11, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013., str. 277.

⁷⁰ Isto.

okrutnije je od vuka, a more se preokrenuti u kakovu god zvier.“⁷¹ Babić i Danilović ističu da je jedna od česta predaja koja zrcali vjerovanje da žena može ostati trudna s vukodlakom i na svijet donijeti vukodlaka. Navode kako je u predajama dijete nastalo iz veze vukodlaka i žene opisivano kao crno kao ugljen s neugodnim mirisom tijekom cijelog svog života, s velikim šiljastim crvenim zubima, a u nekim predajama kao rođeno bez kostiju i nalik na mijeh. Iako je motiv rađanja djeteta vukodlaku proširen na većem prostoru, zanimljivo je primijetiti kako nijedna priča ne donosi jednake informacije što zapravo svjedoči, kako tvrde Babić i Danilović, o prenošenju i mijenjanju motiva u usmenim predajama o vukodlacima.⁷² Širić nam donosi predaju o pretvaranju muškaraca u vukodlake za vrijeme opsade Turaka:

Dok je bilo ono tursko vrime, Turci su odali i pravili nevolju svakome. Tako jednom našem čoviku to utužilo i on se spremi dočekat Turčina u zasjedi. Tako je i bilo, Turčin oda na vri spilje, a Uska se taj Turčin zva, a ovaj ga dočeka i baci sa spilje. Tu di je pa, tu su ga i zakopali. Kasnije su ljudi govorili da se taj Uska kasnije pojavljiva i vukodlačio (pritvara se u vukodlaka). Ljudi bi molili, a kad bi se oni sastavali i molili, on bi se penja na pante (drvene grede), onda bi se kesio i ruga. Jedna žena govorila kako je nosila uštipke i on joj izletio na put i poplašio je. Sve je se to tako događalo dok nisu pozvali svećenika. Svećenik je to blagoslovio i reka da se posadi trn na grobu od tog Turčina, i dan danas stoji taj trn.⁷³

Iako u većini predaja možemo zapaziti kako se uglavnom muškarci pretvaraju u vukodlake, Širić nam donosi predaju prema kojoj su se i žene pretvarale u vukodlake:

Meni je pričala Mara, pokojna Vukojuša da su u njenom selu pričali za jednu ženu da se pretvara u vuka i dogovorili se jednom da će je pratit i gledat šta radi. Kad je bilo tamo pred mrak ona uzme uže i ode gori iznad kuće, gori baci uže na ledinu, izvalja se na njemu, pritvori se u vuka i odleti u šumu i

⁷¹ Plas, Pieter. „Vukovi i smrt: tanatološko značenje vuka u tradicijskoj kulturi zapadnojužnoslavenskog područja“. *Narodna umjetnost*, vol. 47, br. 2, 2010., str. 85.

⁷² Babić, Vanda; Danilović, Danijela. „Demonološki zapisi i oblici u Zborniku za narodni običaj i običaje južnih Slavena (I)“. *Lingua Montenegrina*, god. VI/1, br. 11, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013., str. 279.

⁷³ Širić, Josipa. „Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja“. *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 394.

*tako isto ujutro je dočekali, a ona isto tako – dođe vuk, izvalja se na užetu,
prtvori se u ženu i ode u kuću.*⁷⁴

Šešo navodi još načina kako postati vukodlak, a to je rođenje u crvenoj košuljici, odnosno placenti za koju se vjeruje da posjeduje nadnaravne moći: *Vukodlaci postaju zli ljudi. Rađaju se u crvenoj košuljici koja se nosila svećenicima.*⁷⁵

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Šešo, Luka. Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 45.

3.2. Vampiri

3.2.1. Definicija vampira

U mitologiji i folkloru širom svijeta, vampiri su dobro poznata bića koja izazivaju strah i fascinaciju. Njihova tajanstvena narav, neobična preobrazba i želja za krvlju oblikovali su različite priče i legende tijekom povijesti. Kao kod vukodlaka, zbog popularne kulture i utjecaja medija kada pomislimo na vampira, mislimo na moderne vampire iz *Vampirskih dnevnika* koji hodaju po suncu ili na vampire iz *Sumrak sage* koji idu u školu, ali znamo da to u predajama nije slučaj. Vampir se obično opisuje kao neživ čovjek koji je ustao nakon smrti i ima potrebu za konzumacijom krvi živih bića kako bi preživio. Njegova preobrazba povezana je s različitim mitovima, no često se smatra da su vampiri nekada bili obični ljudi koji su umrli na nasilan ili tragičan način.

Barlett i Idriceanu ističu da je nemoguće formulirati univerzalnu definiciju vampira jer su oni prisutni u različitim kulturama te se stoga svaka kultura susreće s njima na različite načine. Prema definiciji koju su preuzeli iz Penguin English-a vampir je povratnik koji dolazi iz onostranog svijeta, spreman da satre živote kako bi održao svoje ukleto i neprirodno postojanje. Neumoran je u svojoj žeđi za krvlju, a oko njega je aura *neumrlosti*, koja ga čini sličnim duhu, između svjetlosti i tame.⁷⁶ Vampir također posjeduje i druge karakteristike koje je važno razmotriti, poput magičnih moći, seksualnosti i duboke povezanosti s prirodom. Krvopijstvo ili vampirizam termini su koji se u zoologiji koriste za komarce, pijavice i šišmiše pa se zbog toga njihova preobrazba često veže uz te životinje. Riječ vampir ima svoje korijene u slavenskom jeziku. *Upir* je bio prvotni oblik riječi, a smatra se da se taj oblik proširio s istoka prema zapadu, prilagođavajući se različitim jezicima te ujedno označava biće ispunjeno krvlju, bez kostiju.⁷⁷ Barešin ističe kako pojam *opyr* u ruskom jeziku znači obamrlost, dok se u poljskom koristi izraz *krilata sablast*. Pojam *vampir*, navodi dalje, obuhvaća različita značenja koja se često nalaze u izvješćima: trodimenzionalno mrtvo biće, neumrli, vještica ili čovjek koji se može pretvoriti u vuka. Prvi put pojam *vampir* je spomenut u Porajnju 1732. godine, a pisac koji ga je koristio poznat nam je samo po inicijalima. U engleskom jeziku, riječ *vampyre* postala je dio rječnika zahvaljujući putopisu iz 1745. pod naslovom *Putovanja trojice engleske gospode, od Venecije do Hamburga*. U tom putopisu se navode slučajevi vampirizma u Srbiji, Rusiji, Poljskoj i

⁷⁶ Bartlett, Wayne., Idriceanu, Flavia. *Legende o krvi: Vampiri kroz povijest i mit*. Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 15.

⁷⁷ Lecouteux, Claude. *Povijest vampira. Autopsija mita*. TIM press, Zagreb, 2013., str. 9.

Litvi.⁷⁸ Zanimljivo je da u rumunjskom jeziku postoji pojam *strigoi* koji ima različita značenja. Vlatković kaže kako se koristi za označavanje vještica, ukoliko se odnosi na žive ženske osobe ili vampira - trupla koja se nisu raspala, a koja također imaju dvije duše ili dva srca. Također, u Rumunjskoj se koristi i naziv *vârcolac*, koji se odnosi i na vuka koji može progutati Sunce i Mjesec.⁷⁹

3.2.2. Postanak vampira

Lecouteux bilježi kako je u drevnoj Grčkoj postojalo uvjerenje da se oni koji su umrli nakon opakog života, pojavljuju na različitim mjestima s istim licem koje su nosili za života. Njihova prisutnost među živima često je donosila nered budući da su neke tukli, a druge ubijali. Grci su vjerovali da su ta tijela predana moći demona koji ih oživljavaju kako bi služila za mučenje ljudi. Isti autor navodi dug popis ljudi koji mogu postati vampirom: marginalci, bogohulnici, zavidnici, zlostavljani koji žude za osvetom, oni koji su umrli neobičnom smrću ili nisu pokopani u skladu s obredima, nepokopani, pokopani bez sakramenata, oni koji su ostavili nedovršen posao, djecu nježne dobi i mnogi drugi.⁸⁰ Kao što vidimo svi koji nisu umrli u skladu s *pravilima* ili *dobrom smrću* imali su velike šanse, po tadašnjim vjerovanjima, postati vampir.

Vampir se smatra posebnom vrstom povratnika, pa Lecouteux postavlja vrlo zanimljivo pitanje zbog čega netko postaje vampirom, a ne običnim povratnikom? Predaje i pučka vjerovanja nude širok spektar objašnjenja i mogućnosti pa tako jedna od najučestalijih u istočnoj i južnoj Europi je prelazak životinje preko trupla. Ako bi preko trupla prešla neka životinja, ako bi ga preletjela ptica, ako bi po njemu pala kiša ili ako bi se ljudi koji ga nose osvrnuli, postojala je opasnost da se umrli vrati kao vampir. Uz spomenuto, vrlo je bitno i kada je netko umro što nam dokazuje sljedeća predaja:

Građanina Johannes Cuntzea, stanovnika današnjeg Horni Benešova u Češkoj, koji je uživao opće poštovanje, udario je konj i on je pao u samrtnu postelju. Zbog grijeha koji nije ispovjedio, očajnički je prizivao Božju milost. Sin koji je noću bdio uz njega vidio je tri sata ujutro mačku koja je otvorila prozor i skočila umirućem na licu kao da ga želi ugrabiti, a zatim nestala.

⁷⁸ Barešin, Sandra. „Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi“. *Ethnologica dalmatica* 23, 2016. str. 6.

⁷⁹ Vlatković, Maja. *Balkanski vampir*, diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017. str. 7.

⁸⁰ Lecouteux, Claude. *Povijest vampira. Autopsija mita*. TIM press, Zagreb, 2013., str. 22.

Sljedećeg trena čovjek umre (...). Tri dana kasnije pojavio se duh nalik na pokojnika i stao uznemiravati ljude u njihovim posteljama i životinje u stajama (...). Napokon su iskopali truplo; ono je bilo netaknuto i prekriveno novom kožom; oči su mu bile ponekad otvorene, a katkad zatvorene; glava je bila okrenuta jedan dan prema sjeveru, a drugi dan prema jugu. Kada su zarezali truplo, potekla je svježa krv iako je mrtvac ležao u zemlji od 8. veljače do 20. srpnja.⁸¹

U različitim državama postoje različite varijacije vjerovanja u vampire. U Bugarskoj, vjeruje se da svaki mrtvac pod kojim je prošla kokoš ili mačka te svaki umirući koji nije primio posljednju pomast može postati vampirom. S druge strane, u Rumunjskoj, preobrazba u vampira može se dogoditi ako neka životinja pređe preko tijela umrloga, ali samo ako je osoba rođena s košuljicom ili ako je progutala svoj vodenjak pri porođaju. Smatra se da je peto ili sedmo dijete u obitelji koje se uglavnom odnosi na dječaka, također predodređeno da postane vampir. Čak i specifične karakteristike poput crvene kose, braće rođene istog mjeseca ili ljudi koji nikad nisu jeli češnjak povezuju se s predodređenjem da postanu vampiri.⁸²

U Pomeraniji, narod je praznovjerno strahovao od rađanja djece s košuljicom pa su u novinama izlazili savjeti kako da spriječe da se njihovo dijete ne pretvori u vampira ako se rodi u košuljici:

Želi li se spriječiti da se to dijete nakon smrti ne pretvori u vampira, treba tu košuljicu osušiti i pažljivo je sačuvati. Prije nego što majka posjeti crkvu da primi blagoslov nakon babinja i preda milodare, ona mora spaliti košuljicu, smrviti pepeo u prah i dati djetetu da ga pojede umućenog s njezinim mlijekom.⁸³

3.2.3. Vjerovanja i predaje o vampirima u Europi

Kao što je bila riječ u prethodnom poglavlju, riječ *vampyre* je krajem 18. stoljeća prvi put ušla u engleski jezik i upravo tijekom tog razdoblja, u nekim dijelovima Europe, počele su se pojavljivati epidemije koje su se nastavile i u sljedećem stoljeću. No, ovaj put nije bila riječ

⁸¹ Isto, str. 54.

⁸² Isto, str. 55.

⁸³ Isto, str. 56.

o kugi, nego narod se suočio s nečim sasvim drugačijim – zarazom koja je imala snažne psihičke posljedice. Oni koji su je iskusili opisivali su je kao nešto mračno, strašno i tajanstveno, nadmašivši sve prethodne epidemije – bila je to zaraza neumrlih.⁸⁴ Najviše se proširila istočnom Europom posebno zahvativši područje Mađarske, Češke, Poljske i Grčke. Iako broj oboljelih nije bio velik, nekoliko zabilježenih slučajeva imalo je dalekosežan utjecaj na cijelu Europu. Vampirizam je uglavnom bio prisutan u područjima koja su tada prešla iz ruku Osmanskog Carstva pod vlast sve moćnijih europskih carstava, posebice Austrije. Kulturološka mješavina tog područja u kojem su priče o vampirima bile uobičajena vjerovanja bila je potpuno nova i čudesna pojava za Zapadnjake. Njihovo uzbuđeno širenje tih priča, Barlett i Idriceanu primjećuju, samo je pojačalo zanimanje javnosti za te nevjerojatne događaje.⁸⁵ Također broj novina i brošura znatno se povećao, omogućujući predajama i pričama o ovakvim vrstama događaja da dosegnu mnogo širu publiku. Djelovanje mita o vampirima u to doba, smatraju Barlett i Idriceanu, ovisilo je o dva ključna čimbenika: otkriću već poznatih, ali do tada nepristupačnih i tajanstvenih zemalja te razvoju metoda za širi pristup zainteresiranoj javnosti, putem novinskih izdanja i knjiga. To je omogućilo širenje priča o vampirima i privuklo znatno veći interes ljudi. Tako su zabilježeni slučajevi bili sve češći, čak je to sve dovelo i do osnivanje državnih odbora koji su istraživali okolnosti.⁸⁶ Bartlett i Idriceanu izdvajaju slučaj vojnika koji je za vrijeme epidemije bio smješten kod seljačke obitelji na mađarskoj granici:

Jednog dana, dok su vojnik i seljak sjedili za stolom, ušao je neki neznamac i sjeo pokraj njih. Ukućani su bili prestravljeni, ali vojnik nije znao zašto. Idućeg je dana seljak umro, a kad je vojnik upitao o čemu se radi, rekli su mu da je to bio seljakov otac, koji je umro i pokopan već više od deset godina, a došao je i sjeo za stol da sina obavijesti o njegovoj smrti.⁸⁷

Iako u ovoj predaji ne pronalazimo ništa karakteristično za vampira, Bartlett i Idriceanu tvrde kako je ovo tipična predaja o vampirima tog doba – da vampiri dolaze kao glasnici smrti, posjećuju svoju obitelj i bližnje kako bi im nagovijestili smrt. Ubrzo nakon toga krenuli su

⁸⁴ Bartlett, Wayne., Idriceanu, Flavia. *Legende o krvi: Vampiri kroz povijest i mit*. Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 28.

⁸⁵ Isto, str. 29.

⁸⁶ Isto, str. 32.

⁸⁷ Isto.

iskopavati njegov grob i pronašli su neraspadnuto tijelo te odrubili mu glavu – jedno od najpoznatijih rješenja prilikom suočavanja s vampirom.⁸⁸

Poznatu predaju, koju u svojim knjigama spominju Bartlett i Idriceanu kao i Lecouteux, je o vampiru iz Medveđa u Srbiji. Zanimljivost ove predaje je da počasni sanitetski časnici koji su provodili i ispitivali ovaj slučaj, zajamčeno potvrđuju i potpisuju istinitost ovog događaja. Lecouteux također tvrdi da je ova predaja od iznimne povijesne važnosti jer bila je izvorom poplave rasprava o vampirima, a također nas upućuje i na stanje duha tog vremena.⁸⁹ Naime, Arnold Pole, hajduk iz malog mjesta Medveđa, pao je s kola i slomio vrat. Tijekom svog života, Arnold je često pričao o jezivom iskustvu koje je doživio u blizini mjesta Gossowe u turskoj Srbiji. Tvrdio je da ga je tamo uznemiravao vampir, a kako bi se zaštitio od njegovih zlokobnih utjecaja, Arnold je morao jesti zemlju s vampirova groba i mazati se vampirovom krvlju u nadi da će ga osloboditi. Nakon smrti, Lecouteux prenosi, viđen je kako luta selom i ubija ljude. Kako bi to spriječili, odlučili su iskopati njegov grob. Tijelo mu se nije raspalo, a oči su ostale ispunjene svježom krvlju koja je curila iz ušiju i nosa. Odmah su djelovali tako što su mu odrubili glavu i spalili tijelo, ali problem je bio što su trebali isto napraviti i s ljudima koje je Pole ubio budući da se tada vjerovalo da čovjek ako umre nakon što ga je vampir ugrizao postaje isto vampirom. Kako su se ovakve priče širile, zavladao je histerija među narodom i uskoro svi grobovi bili su otkopavani, a vlada je morala poduzeti odgovarajuće mjere.⁹⁰ Kako smo već spomenuli da su u tom razdoblju vladale različite bolesti i epidemije, svi simptomi epidemije objašnjavali su se natprirodnim događajima, odnosno pretvaranjima u vampira. Tako imamo slučaj u Mađarskoj, kada su za čovjeka, koji je bio žrtva epidemije, smatrali da je zbog simptoma vampir:

Što se tiče mađarskih utvara, stvar se uglavnom događa ovako: čovjek zapada u apatiju, gubi tek, gubi na težini i, nakon osam do deset dana, umire bez pojave groznice ili ikojeg drugog simptoma bolesti osim anemije i gubitka mesa, usahlosti i mršavosti. Mađari govore kako je netko takav bio žrtvom vampira koji mu je isisao krv. Mnogi ovako oboljeli izjavljuju kako ih je slijedila bijela utvara i priljubila se uz njih kao da je njihova vlastita sjena.⁹¹

⁸⁸ Isto, str. 33.

⁸⁹ Lecouteux, Claude. *Povijest vampira. Autopsija mita*. TIM press, Zagreb, 2013., str. 149.

⁹⁰ Isto, str. 150.

⁹¹ Bartlett, Wayne., Idriceanu, Flavia. *Legende o krvi: Vampiri kroz povijest i mit*. Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 37.

Simptomi kuge, uključujući letargiju, bljedilo, vrućicu i noćne more, često su se pojavljivali kod žrtava i bili su dobro poznati u to vrijeme. Tipična obilježja vampirizma su upravo bili ovi simptomi kao i potpuna iscrpljenost i slabost zbog obilnog krvarenja. Ova svojstva vrlo su se lako mogla prepisati i običnim bolestima, a ne nužno natprirodnim uzrocima. Slučaj kod Pole, vrlo lako se mogao pripisati kugi, a njegova izolacija od ostatka zajednice ne bi dovela do smrti ostalih ljudi. Bartlett i Idriceanu navode kako se kasnije pojavilo i objašnjenje kako bi uzrokom mogla biti bjesnoća jer su se oboljeli često ponašali poput životinja.⁹²

U Rumunjskoj postoji duboko ukorijenjeno vjerovanje u vampire, a različiti blagdani igraju važnu ulogu u povezivanju s tim mitskim bićima. Jedan od tih blagdana je Jurjevo tijekom kojeg se vjeruje da vampiri izlaze na međe. U to vrijeme, vjeruje se kako oni mogu uzeti kišu i moć životinja, pružiti ljepotu ženama koje im plate i uzrokovati da muškarci mrze svoje suparnike. Vampiri se mogu pretvarati i u različite životinje, poput konja, pasa ili mačaka, kako bi plašili ljude i činili štetu. Postoji niz načina na koje ljudi u Rumunjskoj pokušavaju zaštititi sebe i svoje domove od vampira. Na primjer, borba s vampirima uključuje korištenje konopljinih grančica i igala za zaštitu domova od njihove prisutnosti. Vjeruje se da je snaga vampira najveća za vrijeme punog Mjeseca. Najkritičnije razdoblje može biti prije Uskrsa, ali tada se vjeruje da će ih molitve obuzdati. Također prije blagdana sv. Andrije i sv. Jurja, vampiri mogu pokazivati veću snagu. Ljudi primjenjuju razne preventivne mjere kako bi se zaštitili od vampira. Na primjer, mazanje prostorija češnjakom u obliku križa, posipanje češnjaka po podu i po kući, te trljanje krava u štali češnjakom smatra se učinkovitim načinom da se spriječe njihovi napadi. Postoje i uvjerenja da vampiri ne mogu postaviti pitanje više od dva puta, pa se preporučuje da nikada ne odgovarate nekome (noću) dok vas ta osoba ne nazove tri puta, kako biste se zaštitili od njihove moći.⁹³

3.2.4. Vampiri u hrvatskoj tradiciji

Jedan od najpoznatijih hrvatskih vampira bio je Jure Grando. Predaja o Juri Grandu potječe iz 18. stoljeća i vezana je uz selo Kringa u Istri. Jure Grando jedan je od rijetkih vampirskih likova koji su bili temeljito opisani kako u usmenim predajama tako i u pisanim djelima. Kao nemirni noćnik i jedan od prvih byronovskih vampira, njegova osobnost bila je nevjerojatno intrigantna. Također, bio je poznat po svojoj izrazitoj seksualnoj aktivnosti i

⁹² Isto, str. 43.

⁹³ Ansbergs, Deborah. *Vampire in Folklore*. Fife Folklore Workshop, 2013. URL: https://www.academia.edu/8848675/Vampires_in_Folklore (28. 7. 2023.)

nemoralnom ponašanju te je otvoreno podrugljivo ismijavao crkvenu i svjetovnu vlast.⁹⁴ Lecouteux u svojoj knjizi daje prikaz događaja koji su uslijedili nakon Grandove smrti. Naime, pošto je preminuo i bio pokopan prema kršćanskim običajima, ljudi su Granda viđali kako luta gradom noću nakon njegova pokopa. Prvi put se ukazao ocu Jurju, redovniku iz pavlinskog reda, koji je služio njegovu posmrtnu misu i vodio pogreb. Grandu se potom noću ukazao nekolicini svojih prijatelja, šetajući ulicama i kucajući na vrata kuća. Nakon njegovih ukazanja, mnogi ljudi su ubrzo umirali, a iz kuća na čijim vratima je kucnuo uskoro bi iznosili pokojnike. Osim toga, Jure Grandu navodno je posjetio i svoju udovicu s kojom je čak i spavao. Kako bi prekinuli ove zastrašujuće događaje, upravitelj policije je odlučio radikalno intervenirati pa su Grandu odrubili glavu. U tom trenutku, Jure je navodno ispustio krik koji je zvučao kao da je još uvijek živ i njegov je grob bio ispunjen krvlju. Nakon ovog zlokobnog čina, Grandu više nije uznemiravao svoju ženu ni ostale ljude.⁹⁵

Spominjući Grandovo nemoralno ponašanje i izrazitu seksualnu aktivnost, Čoralić, Dugac i Sardelić ističu nerazdvojnu vezu vampira i seksa. Navode kako su najzanimljiviji primjeri predaja o vampirima iz dubrovačkih sela i da je svim slučajevima zajedničko otvaranje grobova i prisila na seksualni čin.⁹⁶ Benyovski tvrdi da vampiri se često povezuju s preljubom, vjeruje se da imaju spolne odnose nakon smrti, a morbidna seksualnost ima duboke korijene koje sežu od drevnih demona poput *incubusa* i *succubusa* do srednjovjekovnih fantazija o razbludnim vješticama i Smrti koja zavodi mlade djevojke.⁹⁷ Prema tim vjerovanjima, pokojnik kao vampir noću posjećuje ženu i s njom ima intimne odnose, kao što je to činio za života. Može se zaključiti kako se u ovakva bića vjerovalo da se ljude natjera da poštuju zakon, vjeru, tradiciju i da ne budu protiv vlasti pa su takva vjerovanja zapravo i na neki način oblikovali narod i društveni moral. Nadalje, u Istri je Ivan Rudan zabilježio i predaju o vampiru iz Roverije po imenu Martinu. Martin je većinom svoj životni prihod ostvarivao kroz manje sumnjive aktivnosti. Tijekom noći, provodio je vrijeme idući u vinograde, kukuružišta i kokošinjce drugih ljudi te bi odnosio sve što mu je moglo koristiti. Pored svoje kuće, postavljao je razne klopke kako bi uhvatio i ukrao kokoši koje bi zalutale iz susjedstva. Sve u svemu, Martin nije bio omiljen među stanovnicima Roverije. Nakon kratkog vremena, Martin umire i tada je počelo zlo. Situacija s brojem umrlih postala je zastrašujuća, a s godinama sve gora. Niti epidemije niti drugi poznati razlozi nisu mogli objasniti što se događalo u Roveriji. U očajničkim pokušajima

⁹⁴ Barešin, Sandra. „Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi“. *Ethnologica dalmatica* 23, 2016. str. 9–10.

⁹⁵ Lecouteux, Claude. *Povijest vampira. Autopsija mita*. TIM press, Zagreb, 2013., str. 121.

⁹⁶ Čoralić, Lovorka; Dugac, Željko; Sardelić, Sani. „Vampiri u korčulanskom selu Žrnovo: tragom jednog arhivskog spisa iz XVIII. stoljeća“. *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 9, br. 1., 2011. str. 37.

⁹⁷ Benyovski, Irena. „Vampiri u dubrovačkim selima u 18. stoljeću“. *Otium* 4, br. 1-2, 1996. str. 9.

da se suoče s tim zlom, Roverijci su se prisjetili priča o pokojnom Martinu, čovjeku koji je za života navodno terorizirao svoje susjede, a čini se da nije prestao ni nakon smrti. Počeli su vjerovati da je riječ o vampiru. Da bi razriješili misteriju i osigurali mir, Roverijci su donijeli neobičnu odluku - iskopali su Martinov grob. Na njihovo zaprepaštenje, pronašli su tijelo Martina koje je izgledalo dobro nahranjeno krvlju. Odlučili su okončati mogući vampirski utjecaj na njihovu zajednicu i ubili Martina glogovim kolcem. Nakon tog čina, čini se da je mir ponovno zavladao u Roveriji, a broj umrlih više nije rastao.⁹⁸

Nadalje, u Peroj, naselje smješteno preko puta Brijuna, u intervjuu kazuje Amir Muzur, doselila se kolonija Crnogoraca još 1692. godine, čuvajući svoj identitet i običaje sve do današnjih dana. U toj zajednici dogodio se jedan značajan slučaj vampirizma koji je zabilježen čak i u starijoj europskoj literaturi. Nakon što su mještani živjeli mirnim životom, dolaskom u Istru počele su se događati čudnovate stvari. Prema predaji, u tijelo jedne djevojke navodno je ušao zloduh. Ta djevojka bila je povezana sa strašnim nevremenom koje je zahvatilo njihovo malo mjesto. Iako nisu imali konkretnih dokaza, mještani su odlučili pronaći rješenje za svoje probleme. Kako bi utvrdili postojanje vampira, Muzur navodi, mještani su se poslužili jednim starim testom traženja vampira - pustili su mlado ždrijebe da slobodno luta po groblju. Kada se ždrijebe zaustavilo pored jednog od grobova, vjerovali su da je u tom grobu vampir. Odlučili su iskopati taj grob i doživjeli šok kada su vidjeli djevojčicu kako je živa i češlja se u grobu. Mještani su pokušali preplašiti, a potom i preobratiti djevojčicu, ali ona se nije dala. Na kraju su je proboli glogovim kolcem iz kojeg je istekla velika količina krvi. Nakon ovog čina, uslijedilo je kratko, žestoko nevrijeme koje je naposljetku stalo, smirujući situaciju u Peroju. Život je ponovno postao uobičajen, a mještani su napokon odahnuli.⁹⁹ Iako nemamo puno zabilježenih predaja o vampirima na našim prostorima, Muzur navodi kako zapravo vampiri „osobito na našim prostorima, su očigledno bili zamjena u svijesti puka za vještice koje su prosvjetiteljstvom ili dekretima vlasti, kao što je to bio slučaj za Marije Terezije, u našim krajevima prisilno istisnute.“¹⁰⁰

Također valja istaknuti da su priče o vampirima većinom zadržane na mjestima koja su u prošlosti bila često napadana ili pod udarom ratova. Primjer toga je otok Lastovo u Hrvatskoj gdje starije osobe još uvijek vjeruju u vampire, a u prošlosti je otok bio često napadan od pirata

⁹⁸ Rudan, Ive prema URL: <https://cverglablog.blogspot.com/2020/01/jursici-vampir-iz-roverije.html>

⁹⁹ Muzur, Amir. *Vještice i vampiri Liburnije i Istre*, intervju. Hrvatska revija 2, 2003. URL: <https://www.matica.hr/hr/330/Amir%20Muzur:%20VJE%C5%A0TICE%20I%20VAMPIRI%20LIBURNIJE%20I%20ISTRE/>

¹⁰⁰ Isto.

iz Ulcinja. Osim Lastova, Šibenik se isto može pohvaliti bogatim spektrom narodnih predaja među kojima pronalazimo i onu o *kodlaku*¹⁰¹:

*U Šibeniku nisu govorili vukodlak, nego je to biće poznato kao kodlak, a zapravo je riječ o vampiru! Priča kaže da su Šibenčani smatrali da je za širenje kuge po gradu u vrijeme Kandijskog rata bio kriv živi mrtvac pokopan na groblju kod Gospe vanka grada. Šibenčani su čovjeka iskopali iz groba i u srce mu zabili glogov kolac, a kako je on zapravo umro od kuge, vađenje njegova tijela iz groba pridonijelo je širenju kuge po gradu.*¹⁰²

Osim Granda, koji se smatra prvim autentičnim hrvatskim vampirom, uz njega valja spomenuti i predaju o Pankogulu koju su zabilježili Mladen Tomljenović i Lidiya Nikočević na otoku Silbi. Prema vjerovanju, Pankogulo Badurina stanovao je u kući kraj Torette (danas Lazarin) i bio je vampir koji je pio i sisao krv životinja i stanovnika. Vjerovalo se da bi se pojavljivao u svom obličju krvave kozje mješine i kada bi bio u blizini odmah bi se ugasio sve svijeće. Na otoku Silbi vrlo su poznati sljedeći stihovi vezani za Pankogula:

*Pankogulo Badurina,
zaša ti je misečina,
sada ti se valja stati,
jadnu dicu poći klati.*¹⁰³

U Zadru nailazimo na još jedno vjerovanje u vukodlake, odnosno vampire. U *Memorialu* Pavla Pavlovića, koji je krajem 14. stoljeća i početkom 15. bio načelnik grada Zadra, pronalazimo zapis kako je 1403. na otoku Pašmanu u mjestu *Othus* umrla neka žena Priba, nakon čega se preobratala u vukodlaka. Uznemirivala je čitav otok sve dok Pavao Pavlović nije dopustio da joj se grob razotkrije i u srce zabije klin ili kolac.¹⁰⁴

¹⁰¹ Kudlak se u hrvatskom folkloru poistovjetio s vampirom, a najčešće se spominje kao osoba koja se nakon smrti ukazuje bližnjima ili onima s kojima ima neriješene račune.

¹⁰² Barešin, Sandra. *Znaju za hobite, ali za šibenskog vampira mladi Šibenčani nikad nisu čuli!*, intervju. Slobodna Dalmacija 22. prosinca 2016. URL:<https://sibenski.slobodnadalmacija.hr/sibenik/kultura/bastina/znaju-za-hobite-ali-za-sibenskog-vampira-mladi-sibencani-nikad-nisu-culi-458472>

¹⁰³ Tomljenović, Mladen; Nikočević, Lidiya. „Legende i vjerovanja sa Silbe“. *Etnološka tribina*, 11-12 (4-5), 1983. str. 25.

¹⁰⁴ Klaić, Vjekoslav. *Vukodlak i Krsnik : bilješka o vjerovanju u vukodlake na otoku Pašmanu god. 1493. : Vjera u osobita bića. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, sv.1, 1896., str. 223-224

3.2.5. Postanak vampira prema hrvatskim predajama

Na teritoriju današnje Hrvatske, od kasnog srednjeg vijeka do suvremenih vremena, možemo pronaći priče o pojavama mrtvih koji izlaze iz svojih grobova noću. Prvi takav dokumentiran slučaj datira iz početka 15. stoljeća na otoku Pašmanu. Kasnije, u drugoj polovici 17. stoljeća, susrećemo zabilježene podatke koji potječu iz Istre i Dubrovačke Republike. Svi ovi zapisi zapravo su vrlo dragocjeni jer se u njima nalaze proživljena iskustva, spominju se imena i prezimena, postupci pretvaranja u vampire kao i metode zaštite od njihove opasnosti.¹⁰⁵ Postati vampir bila je, kako ističu Perić i Pletenac, *povlastica* onih koji nisu preminuli uz uobičajeni ritualni obred ispraćaja u onaj svijet. Zanimljivim smatraju da na teritoriju Hrvatske nema upotrebe termina vampir, već se ta pojava poklapa s našim konceptom vukodlaka.¹⁰⁶

Prema istarskom vjerovanju, *štriguni*¹⁰⁷ su osobe koje se odmah nakon rođenja prepoznaju po prisutnosti crno obojene posteljice ili čak repa. Bitno je naglasiti da ovdje ne govorimo o oživjelim tijelima, već o živim ljudima koji često djeluju noću kako bi nanijeli razne štete drugima. Tek nakon smrti, *štriguni* navodno postaju vampiri, izlazeći iz grobova kako bi isisali krv.¹⁰⁸ Iako se suvremeni mitovi o vampirima dijelom podudaraju s istarskim legendama o štrigama i štrigunima, gotovo je nemoguće razlučiti da li su ove legende na bilo koji način doprinijele njihovom nastanku.¹⁰⁹

Navodi se također kako Ivan Pederin u svojim zapisima tvrdi kako se vampir može preobraziti u životinju. U pogledu nastanka vampira, ne spominje se niti jedan drugi način ili uzrok osim prelaženja životinja preko pokojnika.¹¹⁰ Stoga, nastojalo bi se vratiti životinju istim putem preko pokojnika, jer se u tom slučaju vjerovalo da se pokojnik neće vratiti kao vampir. U slučaju da se to dogodi i da pokojnika pokopaju, moraju pored njegovog groba pokopati i bocu vinu koju će članovi obitelji popiti nakon šest tjedana.¹¹¹

Čarolije i proklinjanje također su bile jedan od načina da čovjek nakon smrti postane vampir poput: „*da Bog da, potenčio se, kao što i hoćeš ako Bog da.*“¹¹² Isto tako, vampirom

¹⁰⁵ Iveta Rajković, Marijeta.; Iveta, Vladimir. *Oni koji noću ustaju iz groba: vampiri od lokalnih priča do popularne kulture*. Srednja Europa. 2017., str. 22.

¹⁰⁶ Perić, Boris., Pletenac, Tomislav. *Fantastična bića Istre i Kvarnera*. Vuković i Runjić, Zagreb, 2008., str., 13

¹⁰⁷ Pod pojmom štriguni često se misli na vještice, ali pojam u određenim područjima nosi i značenje vampira.

¹⁰⁸ Iveta Rajković, Marijeta.; Iveta, Vladimir. *Oni koji noću ustaju iz groba: vampiri od lokalnih priča do popularne kulture*. Srednja Europa. 2017., str. 25.

¹⁰⁹ Isto, str. 34–35.

¹¹⁰ Isto, str. 36.

¹¹¹ Isto, str. 43.

¹¹² Isto, str. 43.

može postati čovjek koji je bio zao za života, što je jedno od zajedničkih vjerovanja na južnoslavenskim prostorima.¹¹³

¹¹³ Isto, str. 38.

4. Zaključak

Vukodlaci i vampiri dijele sličnosti u svojoj mračnoj i tajanstvenoj prirodi. U oba slučaja riječ je o nemrtvim bićima koja proždiru životnu energiju živih bića - vampiri uzimanjem krvi, a vukodlaci hraneći se životinjskim ili ljudskim mesom. Njihova preobrazba obično je povezana s prokletstvima, čarolijama ili tajnim obredima što odražava duboka uvjerenja o natprirodnim silama koje oblikuju sudbinu čovjeka. Iako se predaje o vukodlacima i vampirima u različitim dijelovima Europe i Hrvatskoj razlikuju po detaljima i lokalnim karakteristikama, postoje i neki zajednički elementi koji ih povezuju i čine ih univerzalnim simbolima straha i nadnaravnog.

Razlike između vukodlaka u europskim i hrvatskim predajama odmah su očite u samom izgledu. Dok se u europskim predajama vukodlak percipira kao čudovište nalik vuku koji ima sposobnost transformirati se u čovjeka, u hrvatskim predajama vukodlak je mješina puna vina ili krvi. Narodi diljem Europe često su pripisivali vukodlacima odgovornost za sve što im je bilo neobjašnjivo, poput neobjašnjivih smrti stoke, nestanka osoba ili napada na ljude. Također, kroz određene predaje koje se spominju u ovom radu može se uočiti kako su različiti narodi u Europi i Hrvatskoj objašnjavali pojavu vukodlaka. U Europi, vukodlaci su često bili objašnjenje za nasilne zločine, nestanak osoba i kanibalizam jer ljudi nisu mogli pronaći odgovarajuće tumačenje ili razumijevanje za takva strašna djela. Često su serijske ubojice ili osobe lošeg psihičkog stanja koji su činili monstruoza djela smatrali vukodlacima. S druge strane, vjerovanje u vukodlake u Hrvatskoj, kao i vjerovanje u ostala nadnaravna bića, ima svoje korijene u emocionalnoj nestabilnosti koju ljudi doživljavaju nakon traumatičnih događaja ili teških katastrofa. Osim toga, bili su i sredstvo manipulacije. Činjenica da pronalazimo u europskim kao i u hrvatskim predajama ljude koji se odijevaju kao vukodlaci ili nose *životinjsku kožu*, dokazuje nam kako su ljudi iskorištavali priče o vukodlacima u svoju korist kako bi krali, činili zločine, manipulirali ljudima i mnoge druge stvari. U većini europskih predaja uobičajeno je da se vukodlak pretvori isključivo u vuka, u Hrvatskoj može biti preobražen i u druge životinje, ali zanimljivo je kako se rijetko spominje da se može preobraziti u vuka.

S obzirom da su se vampiri često poistovjećivali s vukodlacima, odnosno termin vukodlaka i vampira se stopio, narodi diljem Europe i Hrvatske imali su slične razloge vjerovati u vampire kao što su vjerovali u vukodlake. Prema tome, može se zaključiti kako za vrijeme raznih epidemija, odnosno za vrijeme zaraza i bolesti koje su posredno utjecale i na psihu ljudi, simptomi bolesti često su pripisivani natprirodnim uzrocima tj. vampirizmu. U Hrvatskoj, stvar nije bila puno drugačija. U nekim slučajevima, vampiri su također bili povezivani s preljubom i seksualnim odnosima nakon smrti. Vjerovanje u takva bića vjerojatno je djelovalo kao

sredstvo kontrole i reguliranja društvenog morala, kao npr. da mladi ne stupaju u seksualne odnose prije braka ili da se ne protive kršćanskim tradicijama i zakonima države. Sličnosti nastajanja vampira u europskim i hrvatskim predajama su mnogobrojne. U Europi i Hrvatskoj, vampirom se najčešće postaje prelaskom životinje preko pokojnika ili rođenjem djeteta u placenti. Kroz mnoge nabrojene predaje, uočavamo kako europske i hrvatske predaje povezuju također i kršćanski običaji i blagdani. Na primjer, različiti blagdani igraju važnu ulogu pa za vrijeme sv. Andrije i sv. Jurja se vjeruje da vampiri izlaze na međe i da tada imaju najveću snagu. Tu je, naravno, univerzalno vjerovanje da se vampiri boje križeva ili da ne mogu ući u blagoslovljenu kuću. Što se tiče vampira, i u hrvatskim i u europskim predajama su veoma slični bez puno razlika, ali jedinu razliku koju bismo mogli izdvojiti je da je vampir u hrvatskim predajama imao oblik krvave kozje mješine, pogotovo s obzirom da ih je hrvatski narod dosta poistovjećivao s vukodlacima.

Literatura

1. Ansbergs, Deborah. *Vampire in Folklore*. Fife Folklore Workshop, 2013. URL: https://www.academia.edu/8848675/Vampires_in_Folklore (28. 7. 2023.)
2. Ardalić, Vladimir. *Bukovica: narodni život i običaji*. Srpsko kulturno društvo „Prosvjeta“, Zagreb, 2010.
3. Babić, Vanda; Danilović, Danijela. „Demonološki zapisi i oblici u Zborniku za narodni običaj i običaje južnih Slavena (I)“. *Lingua Montenegrina*, god. VI/1, br. 11, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2013., str. 251–299.
4. Barešin, Sandra. „Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi“. *Ethnologica dalmatica* 23, 2016. str. 5–14.
5. Baring-Gould, Sabine. *The Book of Werewolves: Being an Account of a Terrible Superstition*. Elder & Co, London, 1865. URL: https://books.google.hr/books/about/The_Book_of_Were_wolves.html?id=kIZJAAAYA_AJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&hl=en&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (1. 8. 2023)
6. Bartlett, Wayne., Idriceanu, Flavia. *Legende o krvi: Vampiri kroz povijest i mit*. Naklada Ljevak, Zagreb, 2006.
7. Benyovski, Irena. „Vampiri u dubrovačkim selima u 18. stoljeću“. *Otium* 4, br. 1-2, 1996. str. 118-130.
8. Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
9. Botica, Stipe. *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Vlastita naklada, Zagreb, 1995.
10. Čoralić, Lovorka; Dugac, Željko; Sardelić, Sani. „Vampiri u korčulanskom selu Žrnovo: tragom jednog arhivskog spisa iz XVIII. stoljeća“. *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 9, br. 1., 2011. str. 33–46.
11. Čubelić, Tvrtko: *Narodne pripovijetke*, Školska knjiga, Zagreb, 1963.
12. Davidson, Jane; Canino, Bob. “Wolves, Witches and Werewolves: Lycanthropy and Witchcraft from 1423 to 1700“. *Journal of the Fantastic in the Arts*, vol. 2, no. 4 (8), 1990, str. 47–73. URL: <https://www.jstor.org/stable/43308065> (18. 7. 2023.)
13. de Blécourt, Willem. “‘I Would Have Eaten You Too’: Werewolf Legends in the Flemish, Dutch and German Area“. *Folklore*, vol. 118, no. 1, 2007, str. 23–43. URL: <https://www.jstor.org/stable/30035395> (20. 7. 2023.)
14. Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017.

15. Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
16. Iveta Rajković, Marijeta., Iveta, Vladimir. *Oni koji noću ustaju iz groba: vampiri od lokalnih priča do popularne kulture*. Srednja Europa, 2017.
17. Jureta, Ante. „Demonska bića u Zagori.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 24, 2017.
18. Kaliff, Andres; Oestigaard, Terje. *Werewolves, Warriors and Winter Sacrifices Unmasking Kivik and Indo-European Cosmology in Bronze Age Scandinavia*. Uppsala University, Uppsala, 2022.
19. Kekez, Josip. „Usmena književnost“. *Uvod u književnost*, urednici Z. Škreb i A. Stamać, 4. izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
20. Klaić, Vjekoslav. *Vukodlak i Krsnik : bilješka o vjerovanju u vukodlake na otoku Pašmanu god. 1493. : Vjera u osobita bića*. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, sv.1, 1896., str. 223-224 URL: <https://www.antikvarne-knjige.com/elektronskeknjige/e-knjige/documents/doc50//pdf/full.pdf> (23.8.2023)
21. Lecouteux, Claude. *Povijest vampira. Autopsija mita*. TIM press, Zagreb, 2013.
22. Mahnke, Aaron. *The World of Lore: Monstrous Creatures*. Del Rey, New York, 2017.
23. Marks, Ljiljana. *Hrvatske narodne pripovijetke*. Riječ, Vinkovci, 1998.
24. Perić, Boris., Pletenac, Tomislav., *Fantastična bića Istre i Kvarnera*. Vuković i Runjić, Zagreb, 2008.
25. Plas, Pieter. „Vukovi i smrt: tanatološko značenje vuka u tradicijskoj kulturi zapadnojužnoslavenskog područja“. *Narodna umjetnost*, vol. 47, br. 2, 2010., str. 77–95.
26. Senn, Harry. „Romanian Werewolves: Seasons, Ritual, Cycles“. *Folklore*, Vol. 93, No. 2, 1982., str. 206–215. URL: <https://www.jstor.org/stable/1259941> (1. 8. 2023)
27. Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016.
28. Šešo, Luka. „Nadnaravna bića tradicijskih vjerovanja. Zašto još uvijek „postoje“?“. *Kultovi, mitovi i vjerovanja u Zagori*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 14. prosinca 2012. u Unešiću. Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu – Odsjek za povijest, Sveučilište u Šibeniku, Split, 2013. str. 229–245.
29. Širić, Josipa. „Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja“. *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 387–398.
30. Tomljenović, Mladen; Nikočević, Lidija. „Legende i vjerovanja sa Silbe“. *Etnološka tribina*, 11-12 (4-5), 1983. str. 25–26.

31. Vekić, Denis. *Poetika mitskih i demonoloških predaja donjoneeretvanskoga kraja*, doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016.
32. Vlatković, Maja. *Balkanski vampir*, diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017. URL: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffzg%3A280/datastream/PDF/view> (20. 7. 2023.)

Internetski izvori:

1. Kuhn, A.; Schwartz, W. *The Werewolf Belt* prema URL: <https://sites.pitt.edu/~dash/werewolf.html> (20. 7. 2023.).
2. Muzur, Amir. *Vještice i vampiri Liburnije i Istre*, intervju. Hrvatska revija 2, 2003. URL: <https://www.matica.hr/hr/330/Amir%20Muzur:%20VJE%C5%A0TICE%20I%20VAMPIRI%20LIBURNIJE%20I%20ISTRE/> (30. 7. 2023.)
3. Barešin, Sandra. „Znaju za hobite, ali za šibenskog vampira mladi Šibenčani nikad nisu čuli!“, intervju. *Slobodna Dalmacija*, 22. prosinca 2016. URL: <https://sibenski.slobodnadalmacija.hr/sibenik/kultura/bastina/znaju-za-hobite-ali-za-sibenskog-vampira-mladi-sibencani-nikad-nisu-culi-458472> (30. 7. 2023.)
4. Juršići - vampir iz Roverije, 16. siječnja 2020. URL: <https://cverglablog.blogspot.com/2020/01/jursici-vampir-iz-roverije.html> (30. 7. 2023.)
5. CMHypno. Exemple, 31. srpnja 2022, URL: <https://exemple.com/cryptids/werewolves-in-Europe> (17. 7. 2023.)

Sažetak

U ovom završnom radu proučavaju se demonološke predaje o vukodlacima i vampirima u Europi i Hrvatskoj. Analiziraju se različiti zapisi predaja, kao i razlozi zbog čega su narodi vjerovali u postojanje nadnaravnih bića. Rad uspoređuje karakteristike i svrhu vjerovanja u ova nadnaravna bića, te istražuje kako su ta vjerovanja oblikovala društveni moral i kulturni identitet određenih regija i država. Analiza započinje poglavljem o vukodlacima unutar kojeg se prikazuje njihova prisutnost u različitim europskim zemljama, prateći evoluciju različitih predaja i uvjerenja kroz povijest. Kroz poglavlje o vukodlacima u Hrvatskoj prikazane su predaje u različitim hrvatskim krajevima kako bi se uvidjele prvenstveno razlike, ali i neke sličnosti s europskim predajama. Isti pristup smo iskoristili i kod poglavlja o vampirima. Kreće se od same definicije vampira, predaja u europskom kontekstu, pa sve do predaja u hrvatskim krajevima. U konačnici, ovaj završni rad pruža uvid u bogatstvo predaja i vjerovanja vezanih uz vukodlake i vampire, istražujući njihovu evoluciju kroz povijest te njihovu duboku povezanost s kulturom i društvenim identitetom.

Ključne riječi: demonološke predaje, vampiri, vukodlaci, Europa, Hrvatska.

COMPARATIVE ANALYSIS OF CROATIAN DEMONOLOGICAL TALES IN THE EUROPEAN CONTEXT

Abstract

This final thesis examines demonological traditions about werewolves and vampires in Europe and Croatia. Different records of these traditions are analyzed, as well as the reasons why people believed in the existence of supernatural beings. The paper compares the characteristics and purposes of belief in these supernatural beings and explores how these beliefs shaped the social morals and cultural identity of specific regions and countries. The analysis begins with a chapter on werewolves, showcasing their presence in various European countries and tracing the evolution of different myths and beliefs throughout history. The chapter about werewolves in Croatia presents myths from different Croatian regions, aiming to identify differences and some similarities with European traditions. The same approach is used in the chapter about vampires. It starts with the definition of vampires, their European context, and then delves into the myths from Croatian regions. Ultimately, this final thesis provides insight into the richness of traditions and beliefs related to werewolves and vampires, exploring their evolution throughout history and their deep connection with culture and social identity.

Key words: demonological tales, vampires, werewolves, Europe, Croatia.

SVEUČILIŠTE U SPLITU FILOZOFSKI FAKULTET
IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MIHAELA KOPRČINA, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce HRV. / TAL. JEZIKA I KUVIČENOSTI, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 14. 09. 2023

Potpis

SVEUČILIŠTE U SPLITU FILOZOFSKI FAKULTET
IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja MIHAELA KOPRČINA, kao autor/ica završnog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

KOMPARATIVNA ANALIZA HRVATSKIH DEMONOLOŠKIH
PREDAJA U EUROPSKOM KONTEKSTU

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje završnog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 14. 09. 2023

Potpis

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podertajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: MIHAELA KOTRČINA

Naslov rada: KOMPARATIVNA ANALIZA HRVATSKIH DEMONOLOŠKIH PREDAJA

Znanstveno područje: ANTROPOLOŠKI I LINGVISTIČKE ZNANOSTI U EUROPSKOM KONTEKSTU

Znanstveno polje: FILOLOGIJA

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada:

DR. SC. NIKOLA SUNARA

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

DR. SC. LUCIJANA ARMANDA ŠUNDOVI

DR. SC. NIKOLA SUNARA

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
(zaokružite odgovarajuće)

Split, 14. 09. 2023

Potpis studenta/studentice: